

İngiltere – Amerika – Osmanlı Hattında Lancaster Öğretim Sistemi

Ayşe Aksu*

Özet - Osmanlı eğitiminin modernleşmesi bağlamında askeri eğitim kurumlarındaki yeniliklerin öncü rol oynadığı bilinen bir gerçektir. Batılı eğitim usüllerinden yararlanılarak kurulan Mekteb-i Harbiye'nin başlangıç aşamasında da yine Batılılardan alınan Lancaster öğretim sistemi kullanılmıştır. Yerli kaynaklarımızda ve Osmanlı arşiv belgelerinde bu sistem hakkında isim verilmeksizin ve Amerikalı misyonerlerin katkısına değinilmeksizin çok yüzeysel bilgilere rastlanmaktadır. Oysa konu, The Missionary Herald'larda yer alan misyoner raporlarında detaylı bir biçimde anlatılmıştır. Bu makalenin amacı, söz konusu raporlardan hareketle Lancaster sisteminin Osmanlı askeriyesindeki yerini ve uygulanma aşamasında Osmanlıların Amerikalı misyonerlerle işbirliğini ortaya koymaktır. Makalede metot olarak öncelikle yerli kaynaklarda konuya dair mevcut bilgiler gözden geçirecek, ardından misyoner raporları ana metinler olarak işlenecektir. Yerli kaynaklardan alınan bilgiler ise dipnotta verilecektir. Bu sayede konunun yabancı kaynaklara nasıl yansdığı yalın olarak günyüzüne çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler - Lancaster sistemi, American Board, William Goodell, Protestan misyonerliği, Rum okulları, Ermeni okulları, Askeri okullar, Mekteb-i Harbiye, Batılılaşma.

Giriş

Protestan eğitim anlayışına göre kişi öncelikle anadilinde okumayı öğrenmeli, bu sayede anadilinde yazılmış İncil'i bizzat okuyarak, Hristiyanlığın başlangıcından itibaren kilise yapısına ve ibadet usûllerine karışmış batıl anlayışları

* Uzm., Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Eğitimi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

ayıklamalıdır. Bunun amacı, kutsal kitap ile muhatabı arasına giren araçların bertaraf edilmesi ve İncil'in literal anlamda yorumlanmasıdır. Bunun en pratik yolu da kişiyi doğrudan İncil ile buluşturmadır. Bu durumda Protestan misyonerlerin yapmaları gereken ilk iş, en kolay ve en hızlı şekilde okumayı öğretme ortamlarını oluşturmak olmuştur. Nitekim Amerikalı misyoner William Goodell, Osmanlı toplumundaki değişik dil mensuplarına mesajını aktarma noktasında, henüz tek başına olduğu ve toplumu tanıma aşamasındayken (1830-1835), pratik bakımdan en hızlı ve bir anda çok sayıda öğrenciye okuma öğretebilecek karakterdeki Lancaster metodundan yararlanmayı denemiştir. Rum ve Ermeni okullarında başarıyla uyguladığı bu metot, zaman içerisinde Osmanlı devlet erkanının dikkatini çekmiş, Mekteb-i Harbiye'nin kuruluş aşamasında bir dönem kullanılmıştır.

Amerikalı misyonerlerin raporlarında, söz konusu mektebin kuruluş devresinde Lancaster metodunun kullanıldığına dair açıktan ve birinci elden bilgiler yer almaktadır. Ancak Mekteb-i Harbiye ve Lancaster öğretim metodu ilişkisini araştırmak maksadıyla askeri okullarımızın tarihçelerini konu edinen Türkçe kaynaklara¹ müracaat ettiğimizde böyle bir ilişkiden bahsedilmediği görülür. Türkçe kaynakların Mekteb-i Harbiye'nin kuruluş aşamalarını ve bu aşamada rol alan kişileri anlatırken büyük ölçüde referans aldıkları kaynak ise bu alanda kaleme alınmış en erken tarihli eser olan *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiyye*'dir. Her ne kadar bu eserde de Lancaster metodu doğrudan dile getirilmemiş olsa da, metodun unsurları ve aşamaları satır aralarında yer almaktadır. Dolayısıyla Amerikalı misyonerlerin raporlarında verilen bilgileri netleştirmek ve bu bilgilerin önemini ortaya çıkarmak adına Türkçe kaynaklarda yer alan bilgi ve belgeleri özetlemekte yarar bulunmaktadır. Bu bağlamda öncelikle *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiyye* ve daha sonra bu kitaptakilere ilave bilgiler veren diğer kaynakların incelenmesi gerekmektedir.

Kitabın müellifi Mehmed Es'ad'a göre Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi üzerine Sultan II. Mahmud'un kurduğu Âsâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunun tertibi meyânında Râmi ve Selimiye kışlalarında nefer, onbaşı ve çavuşlardan kabiliyetli ve yaşları büyük olanlar seçilerek *mektep bölükleri* adıyla birtakım bölükler oluşturulmuştur. Bu yeni bölüklere okuma ve yazma öğretil-

mesinde tabur ve alay imamları ile okuma ve yazma bilen zabitlerden yararlanılmıştır. Bunların gözetiminde ibare okuyabilecek kadar yetişenler ve müfredat bakımından yaşlarına göre daha ileri safhada olanlar onbaşı, çavuş ve mülazım tayin edilmişlerdir. Yazara göre yeni ordunun sağlam bir esas ile tesis etmesi ve askerlikten beklenen ıslahatın meyvelerinin devşirilmesi, mutlaka içlerinde okur yazar, kabiliyetli ve malumatlı zabıt bulundurulmasıyla mümkün olduğu aşıkardır. Fakat böylesine iyi yetişmiş zabitanın öyle hemen bulunvermesi kolay değildir. Hatta Lütü Tarihî'nde geçtiği üzere daha evvel Mısır valisinden Dersaadet'e muallim zabitanın gönderilmesi istenmiş, lâkin gelen cevapta Mısır askeriyesinin talimci zabitanının Fransa'dan getirildiğini, yerli zabitlerin onlar kadar malumata sahip bulunmadıkları belirtilerek teklif geri çevrilmiştir. Bunun ardından Avrupa'dan talimci subaylar getirilmiş ise de sınırlı sayıda bir fayda sağlanmıştı.

Bu minvalde Sultan II. Mahmud zabitlerin Avrupâî tarzda yetiştirilmesi hususunda dönemin Hassa Alayı miralaylarından ve padişahın fahri yaverlerinden olan Namık Paşa'dan konuya dâir bir rapor ister. Namık Paşa birçok defa Avrupa başkentlerine gidip geldiğinden ve yabancı dil bildiğinden bu iş için ehliyetli bir isimdir. Padişahın emrini yerine getirir ve projesini ayrıntılı biçimde sunar. Daha evvelden Selimiye Kışlası'nda sıbyan bölükleri adı altında örnek bir mektep açmış olan (H. 1247 / M. 1831) Firarî Ahmed Fevzi Paşa ile işbirliği yapması istenir. Bu iki paşa adı geçen sıbyan bölüklerini Maçka Kışlası'na naklediler. Kışla tamir edilir ve bir cami, dört kişilik iki mektep, kütüphane, hamam, hastahane, eczane, mutfak ve sair müştemilatı yaptırılır. Gereken bütün alet ve edevat ile basmahane takımı Avrupa'dan getirilir.

Tabur heyetinde bulunan neferler sekiz kısma ayrılır. Birinci sınıf başlangıç aşamasındakilerden olduğu için *kum üzerine* parmaklarıyla sülüs [yazısını] ve rakamları meşk ve talim ettiriliyordu. Bunun yanı sıra *nısıf dairelerde* iki harfli lügatlar ile Elifba Cüzü'nü kıraat ediyorlardı. İkinci ve üçüncü sınıflar üç harfli lügatleri ve Amme Cüzü'nü talim ederken, dördüncü ve beşinci sınıflar ilmihal ile akaid-i İslamiye ve diniyelerini taş tahtalarına yazıyor ve *nısıf dairelerde* bunları tahrir ediyorlardı. Altıncı sınıfa talimname-i ve kanunname-i askeri okutuluyor; yedi ve sekizinci sınıflar Tuhfe ve Nuhbe [adlı sözlük], sarf [dilbilgisi] ve rik'a yazı türü öğretiliyordu. Ayrıca sekizinci sınıfın kabiliyetli neferlerinden yüz nefer şakird seçilerek ikinci mektebe alınıyor, orada ilm-i hesap ve mecmua-i mühendis ve harita tersimi ve topoğrafya ameliyatı ve ameliyat-ı hendese ve ilm-i hendese okutuluyordu. Mehmed Es'ad'a göre yukarıda ismi

¹ Bkz. Harp Okulu Tarihçesi, 1946: 5-6; Ergin, 1977: 354-355; Kuleli Askeri Lisesi Tarihi, 1985: 18-19; Balcıoğlu ve Kurtcephe, 1991: 49-51; Düinden Bugüne Kuleli Askeri Lisesi, 2007: 27-28; Ergün, M ve Duman, T, 19. yüzyılda Osmanlı askeri okullarının ders programları ve ders kitapları. Yeni Türkiye Dergisi, 7, 1996, 496-511.

geçen *nısıf [yarım]* daireler bildiğimiz kavisler gibi olmayıp iki uçları duvara raptedilmiş demir çemberden ibaretti. Bir metre yükseklikte bir çember dahiline sınıf başı olan genç girer, diğer gençler de çemberin dışında ayakta durarak dersi işlerlerdi (Mehmed Es’ad, H. 1310, 8-12).

Yahya Akyüz *Türkiye’de Eğitim Tarihi* adlı eserinin askeri okullar bahsinde *nısıf daire* yerleşimini şöyle yorumlamaktadır: “*Mekteb-i Harbiye’nin ilk yıllarında dershanelerdeki ‘nısıf (yarım) daire’ denen araç ilginçtir. Bu, yerden bir metre kadar yükseklikte yatay olarak iki ucu duvara sokulmuş yarım bir demir çemberdir. Bu çemberin içine sınıf başı olan öğrenciler girer, öteki öğrenciler çemberin dışında ayakta dururlar ve imtihan edilirlerdi. Okulda 1890’da kavis denilen benzer araçlar da kullanılmıştır. Bunlar muhtemelen sınıf başının yerini belirlemeye, onu öteki öğrencilerden ayırmaya, onun bir çeşit üstünlük ve farklılığını göstermeye yarıyordu. Bu nısıf daire ve kavisler; öğretmen kürsüsüne benzer bir otorite aracı olarak düşünülmüş olmalıdır*” (Akyüz, 1997: 189). Halbuki bu yerleşim biçiminde “sınıf başkanının otoritesi” değil, Lancaster sisteminin gruplu ders anlatımı amaçlanmıştır. Zira “kum üzerine yazı yazma”, “nısıf daire” ve “kabiliyetli gençlerin daha az kabiliyetli olanlara ders vermesi” gibi bilgiler Lancaster öğretim metodunun unsurlarıdır.

Mekteb-i Harbiye’de Lancaster metodunun tatbik edildiğinden ilk bahseden kaynak Akdes Nimet Kurat’ın *Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış* adlı eseridir. Amerikalı misyoner William Goodell’in hatıralarından tercüme yoluyla “bu usûlün Türk okullarında da tatbik edildiği ve Londra elçisinin oğlu tarafından Beşiktaş’taki bir okulda kullanıldığı” dile getirilmektedir (Kurat, 1959: 50-51). Niyazi Berkes’in *Türkiye’de Çağdaşlaşma* kitabında ise Mareşal Marmont’un hatıralarına dayanılarak, “en zeki erlerden kurulan okul bölükleri ve taburlarında, sarıklı hocaların yöntemleriyle öğretilmesi altı yılı alan bilgiler on ay gibi kısa bir süre içinde verildiği” aktarılmaktadır (Berkes, 2002: 193). Uygur Kocabaşoğlu *Anadolu’daki Amerika* adlı kitabında konuya sadece değinmekle yetinir (Kocabaşoğlu, 1991: 59-60). Bu üç kitap yabancı kaynaklardan alıntılarla bu bilgileri verdiklerinden, daha sonraki araştırmalar bunları referans göstermektedirler.

Günümüzdeki araştırmalarda sınırları aşağı yukarı bu şekilde çizilen Lancaster metodunun mahiyeti ise “bilen ve kabiliyetli öğrencilerin bilmeyen öğrencilere ders verdiği, son derece ekonomik olan ve İngiltere’de ortaya çıkmış bir sistem” tanımından öteye geçmemektedir. Hatta bazı araştırmacılar “aslında Lancaster metodu ile eğitim yapma geleneğinin, Türk okullarına Amerikan

misyonerleri tarafından getirilmediğini, zira Osmanlı medreselerinde kıdemli öğrenciler arasından seçilen muidin, müderris yardımcısı olarak ilk seviyedeki öğrencilerle meşgul olduklarını, onlara derslerini ezberlettiklerini” (Alan, 2002: 335) söylemek suretiyle farklı iki yöntemi birbirine karıştırdıkları görülür.

Halbuki Osmanlı Devleti’nde faaliyetlerde bulunmuş olan Amerikalı misyonerlerin raporlarının yayımlandığı The Missionary Herald adlı bültende ve misyonerlerin hatıra kitaplarında -dağınık da olsa- konuya dair bilgiler bulunmaktadır. Bunlar biraraya getirilerek dönemin Osmanlı devlet yetkililerinin çabalarının gözler önüne serilmesi ve Amerikalı misyonerlerden ne şekilde yararlandıklarının ortaya çıkartılması pekala mümkündür. Dolayısıyla Lancaster metodunun tanımlanması, tarihçesi ve Osmanlı topraklarında nasıl ve nerelerde kullanıldığı önem taşıyan bir konu haline gelmektedir. Bu çerçevede kaleme alınan bu makalede Osmanlı topraklarına Lancaster metodunu taşıyan Amerikalı misyonerlerin yaptığı çalışmalar, büyük ölçüde onların kendi kaynaklarına dayanılarak incelenecektir. Ancak her şeyden önce metodun mahiyeti ve tarihi gelişimi hakkında bilgi verilecektir.

Lancaster Öğretim Metodunun Tarihçesi ve Uygulama Biçimi

Lancaster öğretim metodu 1800-1840 yılları arası İngiltere’de, 1810-1840 arasında da ABD’de benimsenmiş ve geniş kullanım alanına sahip olmuş bir geçiş dönemi öğretim sistemidir (“Lancaster System”, The American Encyclopedia, 1968: 233). Ortaya çıkışı, İskoçyalı Anglikan din adamı Dr. Andrew Bell’in (1753-1832) Hindistan’daki Madras Erkek Yetimhanesi’nin başına getirildiğinde (1789) burada birtakım ıslahatlar yapılması gerektiğine karar vererek eğitim kalitesini yükseltme adına bir metot geliştirmesiyle başlar. Çünkü Doğu Hindistan Şirketi² tarafından İngiliz askerlerinin oğulları için kurulmuş olan bu yetimhanedeki öğretmenler çok az maaş almakta ve mesleki formasyonları yetersiz kalmaktadır. Bunun üzerine Bell, öğrencilerin kendi kendilerini eğitmeleri konusunda bir fikir geliştirir. Zeki çocukları seçer; onlara, alfabenin kum üzerine yazılarak diğer çocuklara nasıl öğretilceğini gösterir. Yetiştirdiği “küçük öğretmenler” baş öğretmenden öğrendiklerini, geriden gelen öğrencilere

² Uzakdoğu ve Hindistan’la ticaret yapmak üzere 1600 yılında krallık beratıyla kurulan İngiliz şirkettir. Başlangıçta tekeli bir ticaret kuruluşuyken zamanla siyasete karışmaya başlamış, XVIII. yüzyılda Hindistan’da İngiliz emperyalizminin aracısı olmuştur (“İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası”, Ana Britannica, 1993, XI: 558).

talim ettireceklerdir. Ortaya çıkan bu metoda *karşılıklı eğitim* (mutual instruction) adını verir. İngiltere’ye döndükten bir yıl sonra (1797) *Eğitimde Bir Tecrübe* (*An Experiment in Education*) adlı kitabını yayınlarak Madras’ta geliştirdiği öğretim metotları hakkında kamuoyunu bilgilendirir.

Londra’daki Borough Okulu’nun genç öğretmenlerinden Joseph Lancaster (1778-1838) da ülkesindeki pek çok kurum ve eğitimci gibi bu sistemi uygulamaya koyar. Ancak epeyce geliştirerek *monitör sistemi* (monitorial system) olarak adlandırır (www.spartacus.schoolnet.co.uk/EDbell. 23.06.2007).³

Gayretli bir eğitimci olan Joseph Lancaster bu sistemle tanışmadan evvel (1799) babasından izin alarak bazı fakir çocuklara kendi evlerinde okuma öğretmeye başlamıştır (www.1911encyclopedia.org/Joseph_Lancaster+tr). Öğrencileri çoğalınca öğretmen ya da yardımcı çalıştırması gerekmektedir ama parası yoktur. Bu çıkmazdayken Bell’in sistemiyle karşılaşır ve ondan yararlanmayı düşünür. Açtığı okul büyük ilgi görür. 1803’de *Toplumsal Çalışan Sınıflarının Eğitimini Geliştirme* (*Improvements in Education as It Respect the Industrious Classes of the Community*) adlı bir kitap yazar. Kitabıyla birlikte düşüncelerine ilgi ve maddi katkılar artınca, kendi okulunu genişletmekle kalmaz, yeni okullar da kurar. Çok geçmeden onun eliyle İngiltere’de açılan 95 Lancaster okulunda yaklaşık 30 bin öğrenci okumaya başlamıştır. (“Joseph Lancaster”, Ana Britannica, 1993, XIV: 267-268).

Lancaster’ın okulu ve bu sistemin İngiltere’ye kazandırdıkları, 1808 tarihli bir misyoner dergisinde şöyle dile getirilmiştir:

“Joseph Lancaster’a ait bu özel okul, Londra’nın Borough Caddesi’nde icat edilmiştir. İngilizler bu sistemi kullanmakta son derece isteklidir. Zira bu sistemi benimsedikten sonra tek bir öğretmenin gözetiminde binden fazla çocuk öğrenim görebilecektir. Bu sistem sayesinde binden fazla çocuk öğretilbilecek ve sadece bir erkek öğretmen (master) ile yönetilebilecek. Okuma, yazma, aritmetik temel esaslarını öğretmek için harcanan ortalama

ma süre 12 aydır. Çocuk başına senelik ödeme masrafı şimdi beş şiling’e düşmüştür. Yaklaşık yedi şiling değerindeki tek bir kitap vasıtasıyla, beş yüz çocuğun öğrenim görmesine hizmet verilecektir. Alışılmış eğitim metoduyla olsa, yaklaşık yirmi beş paund değerindeki beş yüz kitaba ihtiyaç duyulacaktı. Bu metotta yer alan çocukları geliştirme özelliği eski metottan üç kat daha büyüktür. Londra’da bütün kamuoyu, bu sistemi desteklediklerinden dolayı Bedford Dükü’ne ve Somerville Lordu başta olmak üzere asiller sınıfına (nobility), aydınlar sınıfına (gentry) ve ruhban sınıfına minnettardır. Kral, kraliçe ve kraliyet ailesi, kendi halkının mutluluğu ve refahı için bir ebeveyn iyilikseverliğiyle, on bin fakir çocuğun eğitimi için bu planın yürürlüğe konmasında yüklü bağışlarla destek vermişlerdir” (“Great Britain, Improvements in Education”, The Ponoplist, 1808: 43).

Sistemin diğer bir avantajı sadedinde “eğitim sırasında herhangi bir dinî farklılık ortaya çıkarmaması” olduğuna dikkat çekilen bu haberin devamında, bunun İrlanda’da da kullanılacağı, ayrıca İngiltere’nin ileri gelenleri tarafından bir rapor halinde Amerikalılara iletiliği ve New York’ta bu sistem üzere bir okul kurulduğu bildiriliyordu. 1810’da Lancaster Kraliyet Enstitüsü’nün (Royal Lancasterian Institution) kurulması, daha sonradan bu enstitünün İngiliz ve Yabancı Okullar Cemiyeti (British and Foreign School Society) adıyla faaliyetlerini sürdürmesi, İngiltere’nin sistemi sahiplendiğini açık bir şekilde göstermektedir.

Joseph Lancaster 1818’de ABD’ye, 1825’de Venezuela’ya davet edilir. 1827’den sonra ömrünün kalan on yılını Kanada ve Amerika’da eğitim faaliyetleriyle geçirir. (“Joseph Lancaster”, Ana Britannica, 1993, XIV: 267-268). *İngiliz Eğitim Sistemi* (*The British System of Education*) adlı eserini 1812’de, *Yaptıklarım ve Hayatımdaki Başlıca Olayların Özeti* (*Epitome of the Chief Events and Transactions of My Own Life*) ismini verdiği kitabını ise 1833’de yayımlar (“Lancaster System”, The American People Encyclopedia, 1968, XI: 233).⁴ Onun ve diğer Amerikalı eğitimcilerin gayretleriyle Lancaster metodu bu ülkede geniş çapta yaygınlaşırken, Hindistan’da faaliyet gösteren Amerikalı misyonerler tarafından da kullanılıyordu. Toz veya kumla kaplı tahtalar üzerindeki çocuklara okuma yazma ve aritmetik dersleri bu yolla veriliyordu.⁵

³ Joseph Lancaster, Quaker mezhebine bağlıydı. Onun bu metodu kullanması Anglikan olmayan diğer öğretmenler tarafından da kabul görmüştü. İngiltere Kilisesi’nden Bell’in bazı destekçileri bu gelişme karşısında endişelenmeye başladı. Bell’in metodunu kullanan öğretmenlerden Sarah Trimmer, Edinburgh Review’de bir makale yayınladı. Lancaster örneğinde İngiltere’de Anglikan olmayanların artacağı uyarısında bulunuyordu. Bell, Trimmer tarafından dile getirilen korkulara, Sketch of a National Institution (1808) adlı kitapçıkla karşılık verdi. Burada Bell, metotlarının ülke çapında kullanmalarını ısrarla istiyordu. Gelişme yavaşlamıştı ve bunun üzerine Bell 1811’de Kurulu Kilise Prensipleriyle Fakir Çocukları Eğitime Cemiyeti’ni kurdu. Cemiyetin başına geçti ve bazı ileri gelenlerin desteğiyle gelişme hızlandı. Bell öldüğünde cemiyet, İngiltere’de 12.000 fakir okulu kurmuş bulunuyordu. (www.spartacus.schoolnet.co.uk/EDbell. 23.06.2007).

⁴ Bazı araştırmacılar Andrew Bell’in sisteminin Amerika’da fazla yaygınlaşmamasını, kendisinin Anglikan olmasına bağlamaktadır. Buna mukabil Lancaster Anglikan Kilisesi karşıtı bir Protestandır. Doğal olarak Türkiye’deki American Board misyonerleri Lancaster okullarından ilham almışlardır (Stone, 1984: 383).

⁵ Intelligent from American Missionaries from Native Schools at Bombay. The Missionary Herald, Aralık 1818, 14, 560.

Lancaster metodunun felsefesini, De Witt Clinton'ın, "Joseph Lancaster'in sistemine, eğitimde yeni bir dönemin yaratıcısı, fakirleri kurtarmak için gökten indirilmiş bir nimet gözüyle bakıyorum" (Spring, 1986: 53) şeklindeki sözlerinde bulabiliriz. Adı geçen kişi, Lancaster sisteminin Amerika'da tanıtılması ve yayılmasını amaçlayan New York Free School Society'nin üyelerinden biriydi. Clinton'a bu sözleri söyleten sebeplere baktığımızda, başta İngiltere ve Amerika olmak üzere dönemin Batı dünyasındaki eğitim öğretim metotları alanında ciddi tartışmalarla karşılaşılıyor. O tarihlerde İngiltere henüz milli okullar sistemini kuramamıştı. Eğitim faaliyetlerinin kimin elinde toplanacağı, alt sınıflara eğitim verilip verilmeyeceği, ailelerin maddi anlamda okullara katkısının ölçüsü, vergi kesintileriyle halk okullarının desteklenip desteklenmeyeceği gibi konular hummalı bir şekilde tartışılıyordu. Üst sınıfa mensup kişiler eğitimin bireysel olması gerektiğini, kendi vergileriyle avamın çocuklarını eğitmek zorunda olmadıklarını yüksek sesle dile getiriyordu.

Bu çerçevede değerlendirdiğimizde Lancaster sistemi "sınıf içinde öğretime" ve "teknolojinin sınıf içine sokularak öğretilmesine" geçişte önemli bir unsur sayılabilir. Daha ziyade alt gelir gruplarına mensup çocukların eğitilmesi ve fabrikalar için kalifiye eleman ihtiyacına yönelik olması bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Ayrıca ahlaki açıdan öğrencilere bir disiplin vererek istihdamın verimliliğini artırdığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Araştırmacı Spring'e göre Lancaster sisteminde formel bilgi verilerek ve iş dünyasının ihtiyaç duyduğu faziletler kazandırılarak fakir bir çocuğun suça yönelmesi engellenmekte ve fakirlikten kurtulmasına yardım edilmektedir. Bu doğrultuda çocuk, toplumda yararlı ve verimli bir kişi haline gelmektedir (Spring, 1986: 55). Zaten halk eğitimini savunanların öne çıkardığı husus, iş bilmeyen, ahlaki zaafı olan işçilerin zararlarına katlanmak yerine, doğru düzgün eğitilmiş, güvenilir işçiler yetiştirilerek istihdam edilmesi, böylece "halk yığınlarının" iş gücünden azamî oranda yararlanılmasıydı. Özellikle vergi kesintileriyle halk okullarının desteklenmesi anlayışına karşı çıkan zengin tabaka, bu güzel sonucu gördükten sonradır ki eğitime maddi destek sağlamaya başlamıştır. Neticede İngiltere'de olduğu gibi ABD'de de bu yolla insan kalabalıkları yararına açılan okullar geniş bir vizyon kazanmış, eğitimli insanların, eğitime devletin bir vazifesi olarak bakmalarını sağlamıştı (Monroe, 1910: 383).

Fakat bu gelişmeler Lancaster sisteminin sonunu hazırlamıştır. Halkın eğitim konusundaki fikirlerinin canlanması, maddi refahının artması ve zenginlerin eğitim sahasına daha cömertçe katkıda bulunmaya istekli hale gelmesi ve buna

bağlı olarak devletin bizzat eğitim kurumları açmasıyla sistem ortadan kalkmıştır (Monroe, 1910: 384).

Lancaster metodu nasıl uygulanmaktadır?

Öğretmen, derslerde hususi başarı göstermiş, en kabiliyetli ve ders bakımından ileri safhadaki öğrenciler arasından birkaç *monitör öğrenci* seçer. Onlara bir ders verir ve ardından her monitör bu dersi yaklaşık 10 öğrenciye anlatır; bununla da kalmaz disiplini idame ve muhafaza eder ("Lancaster System", Ana Britannica, 1993, XIV: 233). Sistemi şöyle bir tasvirle anlatmak mümkündür: 450 kişilik bir sınıfta öğretmen, masanın başında ve yüksekçe bir platformda oturmaktadır. Ön tarafında, biraz daha alt kısımda monitör öğrencilerin sıraları vardır. Bu sıralar, onların ders anlatacağı küçük öğrencilerin masasının tam karşısına yerleştirilmiştir. Küçük öğrenci masaları üç bölüme ayrılmış, bunların herbiri iki kısma bölünmüştür. Her bölüm monitör masalarının hizasındadır. Bu durumda bir grup öğrenci, odanın ön tarafına birlikte yürüyecek ve monitör masalarının etrafında duracaktır. Küçük öğrenciler burada monitörden dersi talim edecek, ardından büyük bölümlere doğru yürüyeceklerdir. Orada başka bir monitörden, dersin daha ileri bir safhasını okuyacak ya da öğrendiklerini tekrar edeceklerdir. Bu grup büyük bölüme yürürken, diğer grup da monitörlerin etrafında yerlerini almak için yürüyor olacaklardır. Bu sırayla monitör masaları ziyaret edilir ve öğrenim tamamlanmış olur (Spring, 1986: 54). Öğretim esnasında, üzerine hece ve cümlelerin yazıldığı kartlar ve basit kitaplar kullanılmaktadır.⁶

Ders verenler dışında bazı monitör öğrenciler devam cetveli tutar, sınavları uygular, yazı tahtalarını ve kitapçıkları hazırlayıp dağıtır. Dersanedeki bu çalışma askeri bir disiplin içerisinde yürütülür, en ufak bir ihmale izin verilmez

⁶ Bahsedilen bu sistemin Hindistan'daki uygulama şekli de, metodu tanıma açısından önemlidir. Orada görev yapan bir Amerikalı misyoner genel merkeze şu bilgileri rapor etmektedir: "Buradaki misyoner eğitim sisteminin genel özellikleri, Bell ve Lancaster sistemlerine çok benzemektedir. Şimdi bir Hintli okulunu tasvir edelim: 'Erkek çocuklar toplanır ve yanyana yere otururlar. Her çocuğun, bir buçuk ayak uzunluğunda, bir ayak genişliğinde birer tahta parçası ve yazmak için de bir çubuğu vardır. Bunu toz veya kumla kaplar. Henüz hiçbir şey bilmeyenlere öğretmenleri öncelikle, kum-tahtasında alfabenin ilk harflerinden çoğunu çubukla yazmasını öğretir. Yazmayı öğrenmiş bir çocuk ise, öncekinin yanında durarak onun layıkıyla yazmasını gözlemler. Sonra harflerin şekillerini ve seslerini zihinlerine iyice yerleştirmek amacıyla yazdıkları harfleri tekrar ederler. Bu metodu alfabenin tamamı için uygularlar. Bu şekilde her çocuk alfabe ve değişik ibareleri öğrendiğinde, aritmetik tablolarına geçilir. Bunlar da yine yukarıda tasvir edilen metotla öğrenilir. Bu tablolar hafızaya alınırken, onlara basit aritmetik kuralları da gösterilir. Bazı örnek metinlerden mektup, hikaye vb. kopyalanarak pratik yapılır. Arasına bunları öğretmenlerine okurlar.'" Intelligent from American Missionaries from Native Schools at Bombay. The Missionary Herald, Aralık 1818, 14, 560.

(“Joseph Lancaster”, Ana Britannica, 1993, XIV: 268). Güzel davranışları ve iyi bir seviyeye gelmeyi teşvik etmek amacıyla eğitimciler öğrencilere bir dizi ödül koyar. Bazen de doğrudan hediyeler verilir (www.nyhistory.org/web/afs/history/curriculum.html 01.10.2007). Lancaster’in geliştirdiği tek ceza sistemi, konuşan veya başıboş kalan öğrencilerin boyunlarının ahşap bir kütüğe takılmasıdır (Spring, 1986: 54). New York Mülteci Evi hazırladığı bir raporunda Lancaster tarzı çalışma programını şu şekilde vermektedir:

“Sabahları ilk iki saat sınıf öğretimine ayrılmaktadır. Ardından dört saat imalathane çalışmaya geçilir. Sonra öğle yemeği yenir. Kısa bir süre teneffüse ayrılmıştır. Öğleden sonraki dört saatlik imalathane çalışmasını akşam yemeği takip eder. Peşinden iki saat süren sınıf öğretimi vardır. Sabahın erken saatlerinde ve akşam yatmadan evvel ibadet ve dualar yerine getirilir. Öğrencilerin birbiriyle sohbetine sadece teneffüslerde izin verilir” (Spring, 1986: 56).

Eğitimcilere göre bu sistem, çok sayıda öğrenciyi en ekonomik biçimde eğitmek adına öğretmeni bir seyirci konumuna indirmesi, öğretimin tekrar ve ezbere, müfredatın da parçalanmış bir bilgi toplamı ve birtakım kalıplar haline getirilmesi yönlerinden tenkit edilmiştir (“Joseph Lancaster”, Ana Britannica, 1993, XIV: 268). Faaliyet şekle dayalı, öğretim yüzeysel kalmaktadır. Disiplin çok sıkı ve mekaniktir. Elde edilen bilgi, biçimsel bir hafıza çalışmasıyla gerçekleşmektedir. Hiçbir şekilde psikolojik bir bakış açısı yoktur (Monroe, 1910: 383). Lancaster sistemini zayıflatan eleştirilerden biri de monitör öğrencilerin velilerine aittir. Onlara göre çocukları, az da olsa öğretmenlikleri karşılığında para alsalar bile, kendi öğrenim saatlerini boşa harcamaktadırlar. Öte yandan monitörlerin, öğretim yöntemleri konusundaki yetersizlikleri aşıkardır. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı İngiltere’de 1840’lardan sonra, okul öğrenimlerini sürdüren kız ve erkeklerin on üç yaşından sonra beş yıllık bir öğretmenlik stajı gördüğü *öğrenci-öğretmen* sistemine geçilmiştir (“Joseph Lancaster”, Ana Britannica, 1993, XIV: 268). Görüldüğü üzere bu sistem sanayi toplumunun hayat damarı olan işçileri yetiştirmek üzere yola çıkmıştır. Ancak Osmanlı topraklarında farklı bir alanda tercih edilecektir.

Osmanlı Devleti’nde Lancaster Sistemi

Osmanlı modernleşmesinin tohumlarının ekildiği, özellikle eğitim-öğretim konusunda ciddi yeniliklere imza atıldığı Sultan II. Mahmud döneminde (1820-1839) Amerikalı misyonerler kanalıyla gelen Lancaster metodu Osmanlı askeri yetkililerinin ve bazı ileri gelen şahsiyetlerin dikkatini çekmiştir. Bizzat Sul-

tan II. Mahmud’un isteğiyle kışla okullarında uygulamaya konulan bu sistem, aynı zamanda Amerikalı misyonerlerle Osmanlı devlet erkânının daha yakından tanışması, işbirliği yapması noktasında önemli bir köprü vazifesi de görmüştür. Askeri yetkililer bu metodun nasıl uygulandığını Rum ve Ermeni okullarında görmüş, oralarda faaliyette bulunan Amerikalı misyonerlerden yardım almışlardır.

Lancaster Sisteminin Rum Okullarında Uygulanması

William Goodell (1792–1867), American Board⁷ misyonerlik teşkilatı tarafından 1831 yılında Beyrut’taki görevinden İstanbul’a nakledilince bu metodu Rum okullarında uygulamaya başladı. İstanbul’da görevlendirilme sebebi “Ermeniler arasında misyonerlik faaliyetleri yürütmek” olmakla birlikte, okullaşma konusunda Ermenileri yetersiz bulmuştu. “Ders yok, uygun kitap yok, öğretmen yok. Ne de bu okulla ilgili canlı bir model var ki onlara bu konuya dair fikir verebileyim”⁸ derken bu yetersizliği dile getiriyordu. Oysa İstanbul’a gelişinden kısa süre sonra Ermeni Patriği’yle yaptığı bir görüşmede patrik, bu tür okulların lehinde konuşmuş, ondan Ermeni öğretmen ve papazlara sistem hakkında bilgi vermesini istemişti. Ancak sonraki gelişmeler buna izin vermemişti (Goodell, 1883: 128).

Bu durumda Goodell, Rumlarla çalışma yolunu tercih edecekti. Onun Rumlarla yakınlaşmasında iki önemli faktör söz konusuydu. İlki, büyük Beyoğlu yanğının evinin yanması sonucu Rumların yoğun olarak yaşadığı Büyükdere’ye taşınması; ikincisi, Rumların bu metoda daha aşina olmalarıydı. Zira Rum nüfusun fazla olduğu Ege ve Yunanistan havalisinde yıllar öncesinde bu metod üzere pek çok okul açılmıştı. İlk Amerikalı misyonerlerden Pliny Fisk (1792-1825) İzmir’de dört okul ziyaret ettiğini (1820), bunlardan birinin Lancaster tarzında olduğunu belirtirken⁹ Levi Parsons (1792-1822) Sisam’a gittiğinde (1821), mi-

⁷ American Board misyonerlik teşkilatının açılımı American Board Commissioners for Foreign Missions, ABCFM şeklindedir. Literatürde kısaca ABCFM ya da American Board olarak kullanılmaktadır. 1810 yılında Amerika’da kurulan ve daha ziyade Osmanlı coğrafyasını tarla olarak belirleyen bu teşkilat mezhepler üstü bir yapıdadır. Ülkemizdeki Amerikan faaliyetlerinin neredeyse tamamını bu teşkilat yürütmüştür.

⁸ Extracts from the Letter of Mr. Goodell at Büyükdere, (21 Kasım 1831). The Missionary Herald, Mayıs 1832, 28, 151.

⁹ Journal of Mr. Parsons and Mr. Fisk. The Missionary Herald, 1821, 17, 274. Ondan bir yıl evvelki keşif gezisinde misyoner Eli Smith, bu çeşit okulların Ermenilerin dünyasına daha evvel hiç uğramadığını görmüş ve Ermenice harfli Türkçe okul kitaplarının olmadığını belirtmişti. Deficiency of School-books in The Levant (Ekim 1829). The Missionary Herald, Mart 1830, 26, 80.

safir olduğu İngiliz konsolosun evinde bir kişinin, Lancaster sistemiyle alakalı sorular sormak üzere kendisini beklediğini kaydetmektedir¹⁰. Fisk daha sonra, Malta’nın Zeytun (Zeitoun) adlı bir yöresinde Katolik papaz *Don Luigi Camilleri* tarafından 1818 yılında açılan Lancaster okulunu gezecektir. 1821’de kız bölümü de eklenen bu okul İspanya konsolosu tarafından desteklenmektedir. Valetta’da da aynı sistemle öğrenim veren bir başka okul mevcuttur. Buranın idarecisi Joseph Naudi, bu sistemi Londra’da öğrendiğini söylemiştir.¹¹ Üstelik Londra Misyonerlik Cemiyeti’nden misyoner Wilson’un karısı, Lancaster okullarına devam eden fakir çocukları giydirmek üzere bir cemiyet kurmuştur.¹²

Kilise Misyonerlik Cemiyeti’nden¹³ misyoner Dr. Korck’un verdiği istatistiğe göre 1826’da Yunanistan’daki Lancaster okulu sayısı 25’tir. 1830’a geldiğinde bu okullarda eğitim görenlerin sayısı 5418’e ulaşmıştır. Andros, Siphantos, Paros Adası, Amorgos, Tsea’da birer, Naxos, Thermia ve Tenos’ta ikişer Lancaster okulu yer almaktaydı ve sınıflar hayli kalabalıktı. Osmanlı Devleti’ne bağlı adalardan Kıbrıs, Calymenro, Patmos, Leros, Samos, Skiatos, Astros ve Syra’da da birer Lancaster okulu bulunuyordu.¹⁴ Aynı cemiyetten John Hartley (1796-1843), Yunan İsyanı’nın en erken etkilerinden birinin oradaki yoğun eğitim faaliyetleri olduğunu söyledikten sonra ülkede Lancaster sisteminin başarıyla uygulandığını kaydetmektedir. Örneğin bunlardan biri Tripolitza’nın eteklerinde, bir Türk camiinde açılmıştır. Ayrıca 1827’de gezdiği Syra Adası’nda da aynı sistem üzerine pek çok irili ufaklı okulla karşılaştığını belirtir (Hartley, 1831: 141). 1831 yılında Efes başpiskoposu bu yeni eğitim metodunu o civarda uygulamaya koymak istiyordu. Bu bağlamda Kilise Misyonerlik Cemiyeti’nden J. A. Jetter’e bir dilekçe göndererek “Akhisar’da 250 erkek, 300 kız çocuğu olduğunu, halkın Lancaster metoduyla bir Helen okulu açılmasını rica ettiğini, böylece

¹⁰ Journal of the Mr. Parsons, from the Time When He Left Jerusalem. The Missionary Herald, Haziran 1822, 17, 216.

¹¹ Extracts from Mr. Fisk’s Communications. The Missionary Herald, Mayıs 1823, 19, 138-139.

¹² Palestine Mission. The Missionary Herald, Nisan 1823, 19, 111.

¹³ Orijinal adı Church Missionary Society olan bu cemiyet, İngiltere menşelidir. American Board, Osmanlı topraklarına gelmeden evvel buralardaki misyonerlik faaliyetlerini bu teşkilat yürütmekteydi. Bu amaçla Malta’da bir matbaa kurmuş, orada bir misyonerlik merkezi oluşturmuştu. Görev bölgesini American Board’a bırakıktan sonra da onu her konuda arkadaşan desteklemeyi sürdürmüştür (Dwight, H. O.-Allen, H.- Bliss, E. M., 1904: 163-170).

¹⁴ Progress of Education in Greece. The Missionary Herald, Şubat 1831, 27, 39-41. Rapor yazarı, ayrıca saydığı bu okulların hepsine Amerika ve İngiltere Hristiyanlarının yardımıyla sağlanan taş kalemleri, kitapları ve ders metinlerini dağıttığını, Yunanistan’da ve diğer yörelerde kurulmuş öteki Lancaster okulları hakkında bir şey bilmediğini eklemektedir. Anlaşıyor ki okulların sayısı daha fazladır ve Lancaster sistemi Rumlar nezdinde meçhul bir sistem değildir.

hem kızların hem de erkek çocukların eğitimde gelişme kaydedeceklerini, gereğinin yapılmasını” ifade etti. Bu dilekçe Jetter vasıtasıyla cemiyete iletildi ve ertesi sene orada istenilen tarzda bir okul açıldı (Barber, 1851: 191). Misyoner Eli Smith (1801-1857) bir raporunda konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

“[Yunanistan’ın batısındaki] Peloponnesus bölgesinde ziyaret ettiğimiz Lancaster okullarında matbu herhangi bir kitaba veya ders kitabına rastlamadık. Hecemele metinleri sadece kartlar üzerinde bulunuyor. Bazıları Londra’da, bazıları Paris ve Yunanistan’da basılmış olan bu kartların da sayıları eksik. Okuma kitabı bağlamında birkaç Yeni Ahit var. Goldsmith’in modern Rumca olarak kaleme aldığı Yunanistan Tarihi ile Niketoplos’un İncil’den iktibaslarla hazırladığı bir kitaptan dört adet bulunmakta. Diğer dört okulda aritmetik öğretiliyor. Bunun için Napoli’de basılmış gelişmiş kartlar kullanılıyor. Diğer okullarda ise 45 sayfalık ufak bir aritmetik kitabı kullanımda. Yakın dönemde Korfu’da basılan Pinnock’un ilmiyal coğrafyasını saymazsak, kullanılan herhangi bir coğrafya kitabı bulunmuyor. Ege Adaları’nda ziyaret ettiğimiz Lancaster okulları, okuma öğrenmeye yönelik araç gereçlerle çok güzel donatılmış. Ancak okuma kartlarıyla ilgili karışıklık buralarda da mevcut. Fakat geçenlerde İngiltere ve Yabancılar İncil Cemiyeti¹⁵ temsilcisi Barker bu okullara Yeni Ahit’ler getirip dağıtmış. Dr. Korck sayesinde bizim matbaada basılan heceleme kitaplarına sahip olmuşlar. Buna rağmen birkaç Fransızca aritmetik tablosunu istisna tutarsak aritmetik, gramer, coğrafya ve tarih alanlarında başlı başına bir eksiklik söz konusu.”¹⁶

Yazar Gerasimus Augustinos’a göre Yunanistan’ın yeni kurulduğu yıllarda Lancaster sisteminin bu kadar yoğun bir şekilde kullanılması tesadüf değil, bir devlet politikasının gereğidir. Özellikle 1833-1837 yılları arasında Yunanistan’da yayımlanan kararnemelerde yer aldığı üzere Yunan milletini tek vücut haline getirmek, “politik ve toplumsal eşitlik” anlayışını yerleştirmek ve meslek kazandırarak bir “elit tabaka” oluşturmak devletin ana politikasıydı. Bunun için de her yerleşim yerinde “ilkokullar kurulacak, 5-12 yaş arası oğlan ve kızlar bu okullarda okuyacak”, bu sayede okur-yazar ve devletine sadık birer vatandaş olarak yetişeceklerdi. Öğretmen kıtlığının olduğu bu dönemde bah-

¹⁵ Orijinal ismi British and Foreign Bible Society’dir. 1804 yılında İngiltere’de kurulan bu cemiyetin başlıca amacı, İncil’i ve diğer dini kitapları yabancı ülkelerdeki yerel dillerde basmak ve halkın alım gücüne uygun olarak satmaktır.

¹⁶ Deficiency of School-books in the Levant (Ekim 1829). The Missionary Herald, Mart 1830, 26, 79.

sedilen ideallere göre insan yetiştirmek adına en kısa yol Lancaster sistemiydi (Augustinos, 1997: 245).

Aslına bakılırsa Rumların o tarihlerde Lancaster sistemini kullanmaya başlaması, yalnızca Ege bölgesiyle sınırlı değildi. Örneğin, Nevşehirli Simeon adlı bir Ortodoks Rum, Kayseri/Zincirdere'deki bir manastırda eğitim gördükten sonra 1814'te memleketine döner dönmez babasının evinde bir okul kurar. Bu okulda uyguladığı yeni usûl başarılı olur. *Nevşehir Mekteplerinin Dersaadet Eforiasının Yüzüncü Sene-i Devriyesi* adlı kitapta yer alan, cemaat öğretmeni Filippos Aristovulos'un bir hatırasında Lancaster okulu şöyle anlatılmaktadır:

“...talebeyi sınıflara taksim ederek yazıp okumayı ve ilm-i hesabı tamamıyla değilse de hemen hemen Lancaster denilen allilodidaktiki usûl üzere tarif ederdi. Pederi Avraam civar dağlarda tebeşire benzer bir nevi taş keşfettiğinden bu taşlarla siyah tahtalar üzerine yazı yazdırırdı. Simeon daha 1815'ten evvel bunları yapmakla Lancaster denilen usûl-i tedrise dair bazı şeyler iştmiş olmalıdır. Yoksa bu usûle tamamıyla vâkıf olamazdı. Zira 1820'den evvel bu usûlün bizim milletimiz arasında henüz tatbik edilmeye başlanmamış idi.” (Benlisoy, 2000: 25).

Rumların Lancaster sisteminden tamamıyla habersiz olmayışları, Rum papazları ve aileleri ziyaret ederek onlara bu sistemi anlatmaya çalışan Goodell'in işini kolaylaştırmıştı. 1831 yılı itibarıyla Goodell Yeniköy'de, Suriçi'nde, Kurtuluş'ta ve Büyükdere'de olmak üzere dört Lancaster okul kurdu. Amerikan Board misyonerlik teşkilatı Yeniköy ve İstanbul'daki okullara az da olsa maddi katkıda bulunuyordu.¹⁷ Bu girişimle yakından ilgilenen Rus Büyükelçisi bir grup çocuğun masrafını üstlenmiş, kıyafetlerini de kendi parasıyla tedarik etmişti (Goodell, 1883: 128-129).

İstanbul'daki okul, Rumlara ait Eski Yunanca Okulu'yla aynı binayı paylaşmaktaydı.¹⁸ Tarabya'nın Rum halkı kendi paralarıyla inşa ettirdikleri bir binada, kız ve erkeklere mahsus iki bölümde düzenledikleri bir Lancaster okulu kurdular.¹⁹ Yeniköy'deki okul ise, muhtemelen Kalender'deki nüfuzlu Rum ailelerinden birinin reisi olan İplikçi Konstantin'in, erkek çocuklar için kurduğu küçük Lancaster okuluydu. Onu bu okulu kurmaya ikna eden, kuruluş aşama-

sında sistem bilgisi veren ve araç gereçleri tedarik eden Goodell, orayı ziyaret ettiği bir gün, Amerikalı'ların Malta'daki matbaasında basılmış bazı kitapları görmüş ve daha başkalarını okula hediye etmeye söz vermişti.²⁰ Böylece misyonerlerin kendi basımı olan İncil ve diğer kitaplar bu okullar sayesinde geniş bir kullanım alanına kavuşacaktı. Ertesi sene Yeniköy okuluna öğretmen olarak Kyrios Paniyotes (1796-1861)²¹ istihdam edilecekti.²² İleride daha detaylı tanıyacağımız bu kişi, Lancaster okullarının Osmanlı eğitim kurumlarında uygulanmaya başlaması sırasında Amerikalı'larla Osmanlılar arasında “fikir taşıyıcı” bir rol oynayacaktı.

Takvimler 1832'nin sonlarını gösterirken Büyükdere civarında oturan Rumlar için kurulan Lancaster okulu sayısı 20'den fazlaydı. Bu okullarda 100 tanesi kız olmak üzere 2000'e yakın çocuk okuyordu. Okullardan biri Goodell'in evindeydi. 20 ila 30 kızın öğrenim gördüğü bu ev okulunda ona göre, “mekan daha müsait olsaydı hiç kuşkusuz bu sayı iki katına çıkarılabilirdi” (Goodell, 1883: 129).

Lancaster okulları için ehliyetli öğretmenler yetiştirmek maksadıyla Goodell, Galata Rumları arasında bir öğretmen okulu açmaya teşebbüs etti. Fakat Beyoğlu ve İstanbul yangınlarından sonra bu iş için uygun bir bina bulmak çok zordu ve bulabildikleri de çok pahalıydı. Tüm zorluklara rağmen hiç beklemeden işe koyuldu.²³ Öğretmen adaylarını, eksik kaldıkları geometri ve diğer bilim dalla-

²⁰ Extracts from the Journal of Mr. Goodell (3 Ekim 1831). The Missionary Herald, Temmuz 1832, 27, 216. Aynı kaynaktan şu bilgilere de rastlıyoruz: “William Goodell, bir kız okulunun önemini o kadar vurgulamıştı ki, İplikçi Konstantin, nihayet kızlar için de bir okul kurmaya teşebbüs etmişti. Goodell'a göre bu kız okulunda el işlerinin yanı sıra okuma, yazma, gramer, coğrafya ve matematik dersleri olmalıydı. Bu fikir oradaki ailelerin çok hoşuna gitmişti ve bunu kendilerinin de düşündüklerini belirtmişlerdi.” Bu okulla ilgili diğer bir kayıt da şöyledir: “Lancaster tarzı okullarla yakından ilgilenen Amerika'nın Osmanlı'daki ilk resmi temsilcisi David Porter, Yeniköy'deki okulu tamir ettirmiş, beş fakir çocuğun eğitim masraflarını da üstlenmişti.” Extracts from the Journal of Mr. Goodell. The Missionary Herald, Ekim 1832, 28, 327.

²¹ Kyrios Paniyotes: Amerikalı misyonerlerle tanışmadan evvel İstanbul'un bir Müslüman mahallesinde yine Türkler tarafından istihdam edilen bir ciltçiydi. Evli ve üç çocuk babasıydı. İngiliz misyoner John Hartley ile görüşükten sonra Protestan görüşlere sahip oldu. Anadili Rumcanın yanı sıra Türkçesi de kuvvetliydi ve Türk edebiyatına aşinaydı. Ayrıca İngilizce, Ermenice ve İbranice de biliyordu. (Goodell, 1883: 160). 1845'ten sonra Atina'da yaşadı. 1949'da Amerikalı misyonerler tarafından İstanbul'a davet edilerek, o sırada Rumlarla ilgili yeniden başlatılan faaliyetlerin başına getirildi. Bkz. Journal of Mr. Van Lennep. The Missionary Herald, Haziran 1852, 48, 174. Ancak Atina'dan sonraki hayatında Paniyotes Constantinides ismini kullanmıştır. Muhtemelen bu değişikliğin temeli, 1850'lerde yoğun olan “Antik Yunan kökenli isimlerin kullanılması modası”ndan kaynaklanmaktaydı. Paniyotes 1861'de İstanbul'da öldü.

²² Extracts from the Journal of Mr. Goodell. The Missionary Herald, Ağustos 1832, 27, 244.

²³ Extracts from the Letter of Mr. Goodell at Büyükdere, (21 Kasım 1831). The Missionary Herald, Mayıs 1832, 28, 153.

¹⁷ Extracts from the Letter of Mr. Goodell at Büyükdere, (21 Kasım 1831). The Missionary Herald, Mayıs 1832, 28, 152.

¹⁸ Extracts from the Journal of Mr. Goodell. The Missionary Herald, Ağustos 1832, 27, 247.

¹⁹ Extracts from the Journal of Mr. Goodell. (1833) The Missionary Herald, 28, 90.

rında yetiştirmesi için aylık 200 kuruş maaşla Alexander G. Paspati²⁴ tutuldu.²⁵

Bu kadar altyapı hazırlığından sonra bu tarz okulların yaygınlaşması doğal-
dı. Nitekim Mayıs 1832’de Goodell, görevi gereği Marmara bölgesine yaptığı
bir seyahatte Lancaster sisteminin Rumlar tarafından kabul gördüğüne bizzat
şahit oldu. İzmit’te uğradığı Rum kilisesinin papazı, İstanbul’daki Lancaster
okullarının methini duyduğunu, imkânlar elverirse bunlardan İzmit’te de ku-
rulmasını istediğini ve bu sistemin her tarafa yayılmasını arzuladığını söyledi.²⁶
Bursa’daki Lancaster okulu ise güzel bir binadaydı. 180 öğrencisinin yarısı kız
olan bu okulun öğretmenine yılda toplam 4.000 kuruş maaş verilmekte, öğren-
cilerden hiçbir ücret talep edilmemekteydi. Monitörlerin çoğu kızlardan seçil-
mişti. Bu ziyareti esnasında Goodell’a, Bursa Ermeni Okulu müdürü, Bursa
valisinin [Rum] hekimbaşısı ve eşraftan bazı kişiler refakat ediyordu. Okulun
hamisi olan Rum, iç bölgelerdeki üç köyde daha bu sistemde okullar açıldığını
söyleyince Goodell, “bu güzel faaliyetin yayıldığını ve yayılmaya devam ede-
ceğine” iyice kanaat getirdi.²⁷

Goodell’a yardım için 1832 yılında Amerika’dan gönderilen misyoner Henry
G. O. Dwight (1803-1862) çıktığı bir Rumeli gezisinde Selanik’teki iki Lancas-
ter okulunu gezmişti. Bunlardan ilki, başlangıçta bu metodu uygulamış, ancak
yeterli oda ve sıraların bulunamaması, kart ve kitap gibi masrafların karşılan-
maması yüzünden kapatılmıştı. İkinci okulun geniş sınıflarında 80 öğrenci oku-
maktaydı. Dwight orada Malta Matbaası’nın kitaplarını, Amerika’nın Andover
şehrinde basılan Alfabe’yi, İngiltere ve Yabancılar İncil Cemiyeti’nin bastığı
Modern Grekçe Ahit’i görünce çok sevindi.²⁸

Aynı dönemde İzmir’de görev yapmak üzere gelen misyoner John B. Adger,
İzmir’deki Lancaster okulunun baş öğretmenliğini, Paris’te iyi bir eğitim gör-
müş, liberal fikirli bir Rum papazın yaptığını yazmaktadır. Masraflarını Rum

cemaatinin karşıladığı bu okulda 1835 yılında yaşları 8-15 arasında 150 öğrenci
okumaktadır.²⁹ Aynı kişi 1838 yılına ait raporunda, Akhisar Rum Kilisesi’nin
bitişindeki bir Lancaster okulunu gezdiğini anlatmaktadır. Burada 100 öğren-
ci okumaktadır ve kullanılan kartlardan bazıları Londra’da, bazıları Napoli’de
basılmıştır. Risale tarzı kitapların kimisi misyoner matbaalarından gelmiştir;
ancak çoğu el yazmasıdır.³⁰ Aeropolis (Yunanistan), Gemlik, Kuplu, Aydın, Na-
zilli gibi yörelerde Lancaster okulları yayılmaya ve Rum ailelerden büyük ilgi
görmeye devam etmektedir.³¹ Fakat Amerikalı misyonerlerin düşüncelerine ve
öğretilerine karşı olanların İstanbul’da başlattıkları muhalefet gittikçe şiddet-
lenmektedir.

Yunanistan havalisinde yayılmaya başlayan, ancak Osmanlı topraklarında
William Goodell ile hız kazanan Lancaster okulları çok geçmeden Rum ce-
maatinin ileri gelenlerinden tepki görmeye başlar. Çünkü başlangıçta özellikle
Rum ruhban sınıfı tarafından desteklenen, mevcut Rum okullarının binalarında
kendisine yer bulan bu okul sistemi, “okumayı herkese öğretmek” gibi bir çı-
ğır açmış, okunan metinler Protestanlar elinden çıktığı ve okullarda çoğunlukla
Protestan/Evanjelik fikirlere sahip öğretmenler görev yaptığı için, onların et-
kisiyle eski Şark kiliselerinin ibadet anlayışlarını terkedip Protestanlığı kabul
eden kişiler çoğalmıştı. Bu tehlike karşısında Lancaster okullarının kapatılma
kararını da yine ruhban sınıfı vermişti. Örneğin, 1835 yılında Ege Adaları’ndan
gelen bir vaiz, İstanbul baş kilisesinde Rum Patriği’nin huzurundaki bir vaazın-
da, bu okullara, kitaplara ve Kitab-ı Mukaddes’in yeni Rumca tercümelerine
sövüp saymıştı. Papazları, rahipleri ve hatta patriği, milleti ve kiliseyi yıkan bir
günaha göz yummakla suçlamıştı. Bunun üzerine Lancaster okullarının hepsi
tatil edildi; herşey sıkı bir kontrole tabi tutuldu; kitaplar incelemeye alındı. Son-
radan biraz yumuşama söz konusu olduysa da Amerikalı misyonerler durumun
ciddiyetini kavramışlardı.³²

8 Mayıs 1834 tarihli mektubunda Goodell, Lancaster okullarıyla ilgili bu
muhalefetten, “Rumlar arasında mithiş bir galeyan” diye bahsetmektedir. Ona

²⁴ Alexander G. Paspati, American Board’un masraflarını karşılamasıyla eğitimini Amerika’da tamam-
lamış (1828) Sakız Adası’ndan bir Rumdur. İleride Ermeniler için açılacak orta okulun (high school)
müdürlüğüne getirilecektir. Atandıktan bir yıl sonra tıp eğitimi için Paris’e gitmiştir. (Anderson, 1872:
58 ve 77)

²⁵ Joint Communication from Mr. Goodell and Mr. Dwight (Büyükdere, 2 Haziran 1832), The Missio-
nary Herald, Aralık 1832, 27, 399.

²⁶ Extracts from Mr. Goodell’s Journal of a Tour Over Land to Broosa. The Missionary Herald, Nisan
1833, 28, 123.

²⁷ Extracts from Mr. Goodell’s Journal of a Tour Over Land to Broosa. The Missionary Herald, Mayıs
1833, 28, 156.

²⁸ Extracts from the Journal Mr. Dwight in Roomelia. The Missionary Herald, Mayıs 1835, 31, 170.

²⁹ Extracts from the Journal Mr. Dwight in Roomelia. The Missionary Herald, Mayıs 1835, 31, 170.

³⁰ Journal of Mr. Adger, on a Tour in Asia Minor. The Missionary Herald, Temmuz 1839, 35, 227.

³¹ Geniş bilgi için bkz. Journal of Mr. Schneider, on a Tour Among the Villages Near Broosa. The Mis-
sionary Herald, Mayıs 1839, 35, 175; Letter from Mr. Riggs (20 Eylül 1842). The Missionary Herald.
Mart 1843, 39, 98; “Journal of Mr. Johnston and Mr. Powers”, The Missionary Herald, Haziran 1837,
Vol. XXXIII, s. 254.

³² Annual Report: Mission to Constantinople. The Missionary Herald, 1836, 32, 6.

göre ortalığı karıştıran kişiler Patriği kışkırtmışlar, makamını kaybetmekle tehdit etmişler ve her okulun mutlaka yıkılması talebinde bulunmuşlardı (Goodell, 1883: 180). Bu durumda Patrik, kilise sinodu tarafından görevinden alındı (1835). Yeni patrik VI. Gregorios bir sinod genelgesi ile Protestanların eğitim faaliyetlerini durdurdu. Onun önderliğinde Rumların eğitim işlerini denetlemek üzere Patrikhane Merkezi Eğitim Komitesi kuruldu (Kiskira, 1999: 72). Goodell'in deyimiyle yeni patrik, "halkı yükselttiği ve aydınlattığı düşünülen her şeye ve her hakikate karşı bağnazca yaklaşmaktaydı. Yayılmaya başlayan sapkınlığa karşı kilise sinodunun görüşlerini öne çıkarmayan öğretmenlerin hepsini okullardan kovmak için Bâb-ı Âli'ye başvurdu" (Goodell, 1883: 180).³³ 1836 yılında İzmir Ruhani Heyeti, İzmir'de görevli ve oradaki bir Protestan kız okulunun idarecisi olan Peder Jetter'den, St. George Rum mahallesinde bulunan bir Lancaster okulundaki öğretmenlerden birini görevinden uzaklaştırmasını istedi. Çünkü Protestan bir öğretmen Ortodoks Rum çocuklarına "inanmadıkları ve inanmasının öğretilmediği şeyi" öğretiyordu. Ancak Peder Jetter karşı çıktı. Ona göre misyonerlerin yönettikleri okullardaki öğretmenler, din eğitimini sadece ve sadece Kitab-ı Mukaddes'in içerdiği şeylere dayandırmaktaydılar (Augustinos, 1997: 190). Bütün bu gelişmeler karşısında Amerikalı misyonerler son derece sakin bir tavır içerisindeydiler. Goodell bir dostuna şunları yazmıştı:

Rumlarla hiç münakaşaya girmedik. Bu gibi şeylerle meşgul olmak suretiyle faaliyetlerimizi terkedip bir kenara çekilmedik. Bize ve çalışmalarımıza muhalif kitaplar yayınlamış olsalar da, karşılık olarak kesinlikle tek bir harf bile yazmadık, tek bir kelime söylemedik. Bunları yapmaya mukteddirdik; lakin sanki bize karşı hiçbir şey söylenmiyor ve yazılmıyormuş gibi işimize devam ettik. Onları kavgalarında yalnız bıraktık (Goodell, 1883: 175).

Bu mücadeleler devam ederken mevcut okullardaki öğrenci sayısında bir eklenme olmamış, bilakis İstanbul dışında erkek çocuklar için iki tane daha Lancaster okulu faaliyete geçirilmişti (Goodell, 1883: 181). Yıllar sonra bile bazı okulların bu sistemi takip ettiği görülmektedir.³⁴ Sistem uygulanmaya devam et-

³³ Yeni patriğin bu konuda kiliselerde vaaz etmesi için gönderdiği papaz, eski patriği Protestan olmakla suçluyordu. Ona göre eski patrik, görevinde üç yıl daha devam etseydi, Lancaster okulları vasıtasıyla bütün Rum Kilisesini Protestan yapacaktı (Goodell, 1883: 80).

³⁴ Bir örnek olarak şu mektup kayda değerdir: "Yunanistan'ın Aeropoliş şehrindeki Lancaster okuluna 100 öğrenci devam etmektedir. Okulda daha ziyade ahlaki ve dinî eğitim vermemize rağmen, gazeteler ve sair yollarla insanların zihinlerinde bize karşı bir önyargı oluşturma gayretleri vardır. Sebabi, Protestan görüşlere sahip olmamızdır. Fakat buna rağmen okuldan ayrılmış tek bir kişi bile tanımıyoruz. Bu durum,

mişti; fakat Amerikalı misyonerler böylesine tepki gösteren Rumların arasında kendilerine yer bulunmadığını, onları Protestanlaştırma yollarının kapandığını iyice anlamışlardı. Bu durumda yeniden Ermenilerle ilgilenmeye başlamaktan başka çare yoktu.

Ermeni Okullarında Lancaster Sistemi

Goodell, Rumlar için Lancaster okulları açarken hedeflerinden biri de, bu okulları Ermenilere tanıtmaktı. Nitekim gözleri önündeki bu eğitim modelinden etkilenmeye başlayan Ermeni patrikler, papazlar ve halkın ileri gelenleri Rum okullarını ziyarete geliyor, gördüklerinden pek memnun kaldıklarını ifade ediyorlardı.³⁵ Goodell artık bu okul modelini Ermenilere de telkin edebilirdi. Örneğin, kendisini ziyarete gelen iki Ermeni gencine, Katolik Ermeniler arasında bir okul açmasını rahatlıkla söyleyebildi. Bu iki genç çok iyi yetişmiş, Avrupa'da eğitim görmüşlerdi ve ellerinde okullarla ilgili bazı araç gereçler de mevcuttu. Goodell Lancaster metodunu Ermenilere uygulamalı olarak anlatmaları için Rum okulundaki birkaç öğretmeni gönderme sözü verdi.³⁶ Ayrıca bunların biri, sistemi öğrenmek maksadıyla Büyükdere'deki Rum Lancaster okuluna devam etmeye başladı. Aynı zamanda Mr. Goodell'a Ermenice harfli Türkçe ders kitapları hazırlama konusunda yardımcı oluyordu.³⁷

Esas görevi Ermenilerle çalışmak olan Dwight, onların halihazırdaki klasik okul sistemlerini inceledikten sonra "kötü durumdaki eski sistemin" yerine Lancaster sistemini getirmeyi planladı. Görüştüğü Ermeniler, eğitim işini tamamen ona devretmeyi istiyordu. Ancak Dwight mevcut okulların ıslahından yanaydı. Önündeki en büyük engel, modern Ermenice okuma kartlarının olmayışı ve sistemi bu dile tercüme etmekte. Bu iş için aylarca uğraştı.³⁸

Goodell, İstanbul'a ilk geldiğinde Senekerim Der Minasyan ve Hohannes Der

gelecekteki başarılarımızı iyi temellendirmektedir. Bahsettiğim okuldan mezun çocuklara daha yüksek dallarda eğitim sunmak için bir başka okul daha açtık.", Letter from Mr. Leyburn at Aeropoliş, (31 Ağustos 1840). The Missionary Herald, Mart 1841, 37, 112.

³⁵ Joint Communication from Mr. Goodell and Mr. Dwight, (Büyükdere, 2 Haziran 1832). The Missionary Herald, Aralık 1832, 27, 398.

³⁶ Extracts from the Journal of Mr. Goodell (29 Eylül 1831). The Missionary Herald, Temmuz 1832, 27, 216.

³⁷ Extracts from the Letter of Mr. Goodell at Büyükdere, (21 Kasım 1831). The Missionary Herald, Mayıs 1832, 28, 152.

³⁸ Letter from Mr. Dwight, (10 Ağustos 1833). The Missionary Herald, Temmuz 1834, 30, 249.

Sahakyan adlı gençler tarafından ziyaret edilmişti.³⁹ Her ikisi de Ermeni Akademisi müdürü [Krikor] Peştemalcıyan'ın (ö. 1838)⁴⁰ talebesiydiler ve onun Protestanlığa yakın fikirlerinden etkilenmişlerdi. Daha sonra American Board tarafından eğitilecek ve misyonerlerin en büyük yardımcıları olacaklardı. Ermenilerle ilgili çalışmalara ilk olarak, Senekerim'in başkanlığında Beyoğlu'nda açılan bir Lancaster okul ile başladı.⁴¹ Hohannes ise Bursa görevlisi misyoner Benjamin Schneider'in (1807-1877) yanına gönderildi. Orada hem ona Ermenice öğretecek hem de bir Lancaster okulu açacaktı. Okul beklenenin üstünde bir başarı sağladı.⁴²

Daha sonra Hohannes, Hasköy Ermeni Mektebi'ne öğretmen olarak çağrıldı. Bu okul, Ermenilerin köklü eğitim kurumlarından biriydi. 1837 yılında mektebin idaresini üstlenen [Hohannes Amira] Cezayirliyan burayı genişletti ve Lancaster planında yeniden tanzim etti. İkisinin gayretleri neticesinde okul gözde bir hale gelerek 600 öğrenciye ulaştı. Ancak Hohannes Sahakyan'ın orada uzun süre kalmasına ruhban sınıfı izin vermeyecek; Cezayirliyan da okul idaresini terketmek mecburiyetinde bırakılacaktı (Arpee, 1946: 9). Çünkü 1836'dan itibaren eski kiliselerde, bu okullara ve buralarda okuyanlara karşı çıkarılan afaroz ve anatema-lar ilk önce bu okulu saracaktı.

Senekerim ve Hohannes'in Protestan olduklarını açıkça ilan etmeleri, Ermeni papazlar ve halk arasında büyük bir çalkantıya sebep oldu. Kilise üzerinde papaz-lardan daha etkili olan Ermeni banker ve tüccarlar, muhalif Rumların da kıskırt-masıyla işi ileri boyutlara vardırıdılar. Kilise yetkilileri tarafından Hohannes'in okulu kapatıldı (1838). Protestan olmaya niyetlenebilecek diğer kimselerin göz-

³⁹ Bu iki genç, Amerikalı misyonerler İstanbul'a gelmeden evvel Protestan fikirlerle tanışmışlardı. Eski kiliselerini reddediyorlardı. 1833'de misyonerlerin resmen rehberleri oldular (Goodell, 1883: 161). American Board'un maddi yardımıyla değişik dönemlerde Amerika'ya gittiler ve eğitim gördüler. Örneğin, Senekerim'in 1838'de Amerika'da olduğu bilinmektedir. Mission to Constantinople. The Missionary Herald, Ocak 1838, 34, 5.

⁴⁰ Amerikalılara göre Peştemalcıyan, İncil'e aşına, kilisenin yanlış yolda olduğu kanaatine sahip bir münevverdi. Ona göre İncil, Hristiyanca yaşantının ve Hristiyanlık doktrininin yegane ölçüsüydi. Saygıdeğer bir şahsiyetti ve bu bağlamda Ermeni Sinodunda nüfuzu kuvvetliydi. Din adamı yetiştirmek için Ermeni Patrikliği'ne bağlı Ermeni Akademisi'nin müdürlüğünü yapıyordu. Pek çok konuda ve özellikle Ermeni Yüksek Okulu'nun kuruluşunda Amerikalı misyonerlere ziyadesiyle yardımcı olmuştur. Religious Inquiry and the Reform Among the Armenians. The Missionary Herald, Şubat 1836, 32, 42; Journal of the Mission. The Missionary Herald, Nisan 1837, 33, 157; A Chapter of Mission History in Turkey. The Missionary Herald, Eylül 1894, 90, 397; Arpee, 1946: 7-16.

⁴¹ Letter from Mr. Goodell (1 Şubat 1834). The Missionary Herald, Ekim 1834, 30, 366. Ancak bahsedilen bu okulla, Amerikalıların Ermeni çocukları için yine Beyoğlu'nda açtıkları ortaokul birbirine karıştırılmamalıdır.

⁴² Religious Inquiry and the Reform Among the Armenians. The Missionary Herald, Şubat 1836, 32, 42.

lerini korkutmak amacıyla çeşitli tedbirler alındı (Goodell, 1883: 163).

Rumlara yönelik Protestanlaştırma faaliyetlerinin akıbetine benzetebileceğimiz bu olumsuz gelişmeler, Ermenilerin Protestanlığı kabul etmelerini engellemeyecekti. Çünkü Ermeniler arasında Peştemalcıyan, Cezayirliyan gibi bazı nüfuzlu kişiler, Amerikalı misyonerlerin gelişine kadar Protestanlığa yakın görüşlerini öğrencileri vasıtasıyla yayarak fikri bir alt yapı hazırlamışlardı. Söz gelimi, Goodell ve Dwight'ın görüştüğü onlarca papaz ve kilise görevlisi, bir zamanlar Peştemalcıyan'ın talebesiydi. Dolayısıyla Rumların aksine Ermenilerin Protestanlaşmaları geniş çaplı ve istikrarlı olacak, eski kilisenin bütün muhalefetine rağmen resmen bir Protestan cemaati teşekkül edinceye kadar sürüp gidecekti.

Nitekim ileriki tarihlerde Lancaster okulları her şeye rağmen devam etmiş, İstanbul'daki Ermeniler arasında bu sistem ciddi şekilde kullanılmıştır. Amerika-lı misyonerlerin hazırladıkları kartların ve ders kitaplarının, çeşitli kesimlerden talep edilmesi bunun en iyi göstergesiydi. Samatya'da Ermenilerin kendi başla-rına kurdukları Lancaster okulu için iki kişi Goodell'a uğramış ve bu kartlardan istemişti.⁴³ Ortaköy'deki bir başka okuldan da Ermenice kart, taş kalem ve diğer araç gereç isteği gelmişti. Zaten bu okulun açılmasında Ermeni bankerlerin re-isinin büyük desteği olmuştu. Bu kişi, Hohannes'in yönettiği okulu⁴⁴ bizzat zi-yaret ederek gerekli bilgileri almakla kalmamış, bir adamını göndererek odala-rın, masa ve sıraların ebatlarını da aldırılmıştı.⁴⁵ Öte yandan İzmir'deki Ermeni Akademisi'nde bir Lancaster okulu kurulması için Adger'den yardım alan Ermeni piskoposu teşekkürlerini bildirmek üzere kendisine bir ziyarette bulunmuştu.⁴⁶

⁴³ Journal of Mr. Goodell at Constantinople. The Missionary Herald, Mart 1839, 35, 96.

⁴⁴ 1837'ye ait bir raporda Hasköy'de Hohannes'in idaresinde bulunan ve bugünkü ortaokul seviyesine denk olan Protestan Yüksek Okulu'nun küçük yaşta kız ve erkek öğrenciler için Lancaster bölümü bulunmak-tadır. Bkz. Mission to Constantinople. The Missionary Herald, Ocak 1838, 34, 5. Muhtemelen bankerlerin reisi burayı ziyaret etmiştir.

⁴⁵ Journal of Mr. Goodell at Constantinople. The Missionary Herald, Mart 1839, 35, 96.

⁴⁶ Extracts from the Journal of Mr. Adger. The Missionary Herald, Mayıs 1836, 32, 168. Misyoner rapor-larına dayanarak 1840'a doğru Lancaster sistemine artık okullarda pek fazla yer verilmediğini söyleyebil-riiz. Ancak Augustinus'un verdiği bilgiye göre 1861'de -bu tarih belirlemesinde çeviri hatası yoksa- sadece İstanbul'da Lancaster modeline göre eğitim veren okul sayısı 45'tir (Augustinus, 1997: 255). Buna paralel olarak yine bir Amerikalı misyonerin raporunda, Anadolu'daki diğer misyonerler tarafından uzun süre kul-lanılmaya devam ettiğini gösteren bir haber yer almaktaydı. Misyoner Andrew T. Pratt, 1859'da Kilis'ten yazdığı raporunda şunları söylemekteydi: "Buradaki halk okulunda büyük bir verimlilik göze çarpmıyor. 120 öğrencinin çoğunluğu Ermeni. Okul, Lancaster sistemi üzerine iyi organize edilmiş. Bütün zümrelerin, özel-likle de Müslümanların dikkatini çekiyor ve yörenin ileri gelenleri tarafından ziyaret ediliyor." Letter from Dr. Pratt, (10 Eylül 1859). The Missionary Herald, Aralık 1859, 55, 368. Dolayısıyla yazar Augustinus'un verdiği bilginin doğruya yakınlığı söz konusu olmaktadır.

Anadolu'daki Amerikan okullarıyla ilgili kitabında Frank A. Stone, Ermenilerin bu sistemi tam anlamıyla benimsemediklerini ileri sürmektedir. Bunun sebebini ise, İstanbul Ermenileri'nin hali vaktinin yerinde olduğuna, dolayısıyla basit okuma yazma eğitimlerinin temel seviyelerini kendi imkanlarıyla zaten almış olmalarına bağlamaktadır. Buna mukabil “ucuz yollu öğretim” anlamına gelen Lancaster metodu, fakirlik içinde yüzen Türklere ve Rumlara daha cazip gelmiştir (Stone, 1984: 39). Stone'un konuyu sadece ekonomik açıdan değerlendirmesi tutarlı olmadığı gibi, Ermenilerin bu sisteme ilgi göstermemelerinin ekonomik sebeplerle hemen hemen hiç ilgisi yoktur.

Öncelikle Osmanlıların kurduğu Lancaster okulları, sadece askeri alanla sınırlı kalmıştır. Öte yandan ileride göreceğimiz üzere okul binalarının kalitesi, buralardaki düzen ve temizlik, araç ve gereçler misyonerleri şaşkınlığa sevkedecek kadar ileri derecededir. Rumların bu sistemi kullanmaya istekli hallerinin altında fakir oluşları değil, yukarda anlatıldığı gibi, Lancaster sistemini yakından tanımları, Rumca kitap, kart ve diğer malzemelerin Amerikalı misyonerler gelmeden evvel üretilmiş olması yatmaktadır.

Osmanlı Askeriyesindeki Yenileşme Sürecinde Lancaster Sistemi

Rum ve Ermeniler arasında yayılan ve ilgi gören bu metot, Osmanlı Devleti yetkililerinin de dikkatini çekmiş, kışlalarda uygulamaya konulmasına ve bu konuda Amerikalı misyonerlerle işbirliği yapılmasına karar verilmişti. Bu işbirliğinin kökeni, Rum çocuklarının Protestanlaştırılmasından korkan Rumların, kendileri için açılan Lancaster okullarını Osmanlı makamlarına şikayet etmelerine dayanıyordu.⁴⁷ Şikayet üzerine Rum Patriği'ni çağıran Serasker [Mehmed Hüseyin] Paşa,⁴⁸ konu hakkında bilgi almış ve Patriğin sistemi detaylıca anlatmak üzere bir temsilcisini göndermesi teklifini kabul etmişti. Ayrıca Serasker Paşa saraya kırk genç getirilmesini, sistem için tefriş edilmiş olan bir odada ve Osmanlı yetkililerinin huzurunda bir uygulama yapılmasını istemişti.⁴⁹

Bu iş için Goodell'ın açtığı bir Rum okulunda öğretmenlik yapan “Mr. L.”

adlı⁵⁰ bir eğitimci görevlendirildi (1831). O da Kyrios Paniyotes'ten yardım isteyerek verilen emri yerine getirmeye hazırlandı. Bu iş o kadar ciddiye alındı ki, sistemin dilini Türkçeye aktarmak, okulun mükemmelliğini ve felsefesini anlatmak üzere hazırlanmış metinleri okumaları için Rum okullarındaki öğretmenlerle bir çalışma yürütülmesi adına Rum okulları tatil edildi. Ancak uygulamaya günü geldiğinde (30 Ekim 1831) Osmanlı yetkilileri Mr. L.'ye, “bunun gerekli olmadığı, Hristiyanlar arasında bu okulları açabilecekleri, hatta Serasker Paşa'nın bu sistemin Müslümanlar tarafından uygulanmasını arzuladığı, ancak bağnaz kişiler yüzünden buna hazır olmadıkları” söylendi.⁵¹ Düşmanlar [Protestanlaşmaya karşı çıkanlar], Mr. L.'nin asker karakterli biri olduğunu, Rum gençlerini isyana hazırlamak için bu sistemi Mora'dan getirdiğini ileri sürmüşlerdi. Aslında bu engellemenin, çocukların eğitimi konusunda böyle bir yeniliğe karşı çıkan ulema kesiminden kaynaklanabileceği Mr. L.'nin aklına gelmemiş değildi.⁵² Oysa Goodell başlangıçtaki gelişmelerden hayli umutlanmış, yardımcısı Paniyotes'e bir yolunu bulup Serasker Paşa'ya gitmesini, küre, harita gibi gereçleri vermeye hazır olduklarını söylemesini bile istemişti.⁵³

Ancak belli bir zaman geçtikten sonra Osmanlı askeri yetkilileri, Goodell'dan Türk çocukları için bu sistemde okullar açmasını istediler. O ise yardım etmeye söz verdi ama işi üstüne almadı (Goodell, 1883: 171). Goodell gelişmeleri şöyle anlatmaktadır:

“Türk efendiler, binbaşılar ve Rum okullarını ziyaret eden diğer Müslümanlar her ne kadar Lancaster sistemini beğendiklerini ifade etseler de, geçen Temmuz ayına [1833] kadar herhangi bir ilerleme kaydetmediler. Arnavutköy'deki bir Rum okulunda yapılan imtihanında çok sayıda Türk de hazır bulunmuştu. Aralarında Dolmabahçe Kışlası⁵⁴ ikinci tugayından bir binbaşı da hazırды. Temsilcimizle bu sistemi uzun uzun konuştular. Binbaşının dediğine göre, aylar önce bu okulu gezmiş ve bir miktar para bağışında bulunmuş olan Sultan II. Mahmud'un askeri danışmanı Ahmet Paşa, Dolmabahçe Kışlası'ndaki genç askerler için bu sistemi tecrübe etmeye

⁴⁷ Extracts from the Letter of Mr. Goodell at Büyükdere, (21 Kasım 1831). The Missionary Herald, Mayıs 1832, 28, 152.

⁴⁸ Misyoner kaynaklarında, “serasker paşa” olarak bahsedilen kişinin kim olduğu hakkında bilgi verilmemiştir; ancak sözü edilen kişinin, Nisan 1827-Eylül 1836 tarihleri arasında Seraskerlik görevini yapan Mehmet Hüseyin Paşa (1760-1855) olduğu anlaşılmaktadır. (Geniş bilgi için bkz. Şirin, 2002: 75-76).

⁴⁹ Extracts from the Letter of Mr. Goodell at Büyükdere, (21 Kasım 1831). The Missionary Herald, Mayıs 1832, 28, 152.

⁵⁰ Misyonerler bazı sakıncalara binaen genellikle raporlarında özel isimleri açık yazmaktan çekinir, burada olduğu gibi kimi zaman ismin baş harfini rumuz gibi kullanırlardı.

⁵¹ Extracts from the Journal of Mr. Goodell. The Missionary Herald, Ağustos 1832, 27, 247.

⁵² Extracts from the Journal of Mr. Goodell. The Missionary Herald, Ağustos 1832, 27, 247.

⁵³ Extracts from the journal of Mr. Goodell. The Missionary Herald, 1832, 37, 244-247.

⁵⁴ Amerikalı misyonerler Maçka'daki kışladan Dolmabahçe, Selimiye'deki kışladan ise Üsküdar kışlası diye söz etmektedirler. Bu makalede onların söylemi aynen kullanılmıştır.

kendilerini teşvik etmiş. Arnavutköy’deki bir Rum öğretmenin yönlendirmesiyle böyle bir okul kurulması adına bir oda tefriş etmişler. Şimdi de kitapların, derslerin ve kartların hazırlanması konusunda bizden yardım istiyorlar. Biz de hem temsilcimizi hem de Paniyotes’i onlara yardım için gönderdik. Birkaç gün sonra bir de baktık ki, Dolmabahçe’deki okul faaliyetine geçmiş. Binbaşı Azmi Bey ise Üsküdar Kışlası’ndaki tugayın erzak deposunu düzenlemiş; burada da bir başka okul kuracaktı.⁵⁵

Binbaşı Azmi Bey⁵⁶ ve [Firari] Ahmet [Fevzi] Paşa’nın⁵⁷ (ö. 1843) gayretleri neticesinde adı geçen kışlalarda Lancaster sistemi uygulamaya konulmuştur (1833). Bilgi almak amacıyla misyoner okullarını mütemadiyen ziyaret eden Azmi Bey konuyla o kadar ilgilenmiştir ki, 1835 yılında sistemi yerinde görmek üzere “Amerikalıların yardımıyla” İngiltere’ye bile gitmiştir.⁵⁸

Üsküdar [Kışlası] sorumlusu [Mehmed] Namık Paşa (1804-1892)⁵⁹, bir davette (Mart 1834) Amerikalılara “müsait oldukları bir vakitte Türk Lancaster okullarını ziyaret etmelerini” rica etmişti. Bunun üzerine Komodor Patterson ile Amerika maslahatgüzarı David Porter (1780-1843), Üsküdar ve Dolmabahçe’deki okulları ziyaret ettiklerinde gördüklerinden çok memnun kalmışlardı (Goodell, 1883: 164). Maslahatgüzar Porter, gezdiği okullarla ilgili olarak 1835 yılında Washington Hariciye Kalemi’ne şunları rapor ediyordu:

⁵⁵ Extracts from Mr. Goodell (Ekim 1833). The Missionary Herald, Şubat 1834, 30, 53.

⁵⁶ Misyoner raporlarında bu zatın ismi Azim ve Azmi (Azmy) olarak dile getirilmiştir. Akdes Nimet Kurat, “Hazım Bey” olduğunu söylerken (Kurat, 1959: 50) Erdal Açıksees “Haşım Bey” diye belirtir. (Açıksees, 2003: 48). Uygur Kocabaşoğlu’nun kitabında bu kişiden Aziz Bey diye bahsedilmektedir. (Kocabaşoğlu, 1991: 59). Misyonerlerin “Azim” diye telaffuz etmelerinde Rum aksanının etkili olduğu düşünülebilir. Ancak doğrusu Azmi Bey’dır (Harp Okulu Tarihçesi, 1946: 6-9). Misyoner kaynakları Azmi Bey’in, İngiltere eski Türk Büyükelçisinin oğlu olduğunu, Rusça ve Fransızca bildiğini, gitar çaldığını, akıllı, hoş sohbet bir kişi olduğunu kaydetmektedir (Lancasterian Schools Established by the Turks. The Missionary Herald, Şubat 1834, 30, 53). Kızlarının okuyup yazma öğrenmesi için evine yazı tahtası, kalem, okuma kartları ve yazı masası alacak kadar Batılı eğitim tarzına açık bir kişidir. Extracts from a Letter of Mr. Goodell, (28 Ocak 1834). The Missionary Herald, Haziran 1834, 30, 200. Misyonerler raporlarında Binbaşı (Binbashy) ve Alay Emni (Ala-i Emni) olarak geçmektedir.

⁵⁷ Esra Danacıoğlu, misyoner raporlarında adı geçen Ahmed Paşa’nın, Firari Ahmed Fevzi Paşa olduğuna işaret etmektedir (Danacıoğlu, 1993: 79). Ancak ilgili diğer kaynakların hiçbirinde bu bağlantı kurulmamıştır (Firari Ahmet Fevzi Paşa hakkında geniş bilgi için bkz. Osmanlılar Ansiklopedisi, 1999: 128).

⁵⁸ Extracts from the Journal of the Mission. The Missionary Herald, Kasım 1836, 32, 424; Extracts from the Journal of the Mission. The Missionary Herald, Mayıs 1837, 33, 201. Aynı dönemde İngiltere’ye gittiğine dair Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayûn, No: 1186/46761-Ç, 1251 (1835)’e bakılabilir. Nitekim Azmi Bey, bu gayretleri ve bir lisan bilmesi sonucunda 1836’da okulun ikinci nazırlığa getirilmiştir. Ondan önce bu görevi Serezli Yusuf Paşazade Mazhar Bey yürütmekteydi (Harp Okulu Tarihçesi, 1946: 6-9).

⁵⁹ Namık Paşa hakkındaki geniş bilgi için bkz. Sinaplı, 1987; Saydam, Namık Paşa. Diyanet İslam Ansiklopedisi, 32, 379-380.

“Her tarafta Sultan II. Mahmud’a karşı ayaklanmalar var. Avrupa devletlerinin entrikaları onun canını sıkıyor. Çünkü değişik yönlerden tehdit edildiğini görüyor. Sultan II. Mahmud bu isyanları bastırmak ve ıslahat yapmak suretiyle devletinin durumunu değiştirmek gayesiyle çalışıyor. Türkler, buraya ilk geldiğim zamanki [1831] Türklere benzemiyorlar. Dinleri hariç hemen hemen her şeyleri değişmiş. Memlekette her sahada büyük ıslahat yapılmış. Bunlar sanki hiç eski Türkler değiller. İmparatorluğun her tarafında, hatta köy ve kasabalarda bile açılmakta olan okulların bu hususta faydası büyük olmuştur. Bu okulların kuruluş ve çalışmalarında Amerikan misyoner teşkilatı tarafından buralara gönderilen misyonerlerin tesiri görülmüş, onların tatbik ettikleri Lancaster metodu bu Türk mekteplerinde benimsenmiştir. Bu suretle Osmanlı İmparatorluğu’nun Birleşik Devletler’le tesis ettiği dostluktan sağladığı en büyük istifade, belki de eğitim sahasında olmuştur. Amerikalı misyonerlerin Türkiye’de bu sahadaki faaliyetleri ve Amerikalıların fikir hayatındaki terakkileri, ‘Amerikalıların insanlığa herhangi bir fayda temin etmedikleri’ yollu iddiada bulunanlara en iyi cevabı teşkil etmektedir. Amerika, birçok Avrupa memleketlerinde yapmış olduğu tesiri Türkiye’de de icra edecek ve belki buralarda faydalı değişiklikler yapılmasına hizmet edecektir” (Kurat, 1959: 22).

Amerikalılar nezdinde büyük önem taşıyan bu gelişmeler, Goodell’in bir başka raporunda (3 Mart 1834) şu şekilde yer almaktadır:

“Bizzat Serasker [Mehmed Hüsrev] Paşa’nın nezaretinde İstanbul’da iki tane daha Lancaster okulu açıldığını bildirmekten dolayı çok memnunum. Bu iki okula, Üsküdar Alay Emni Azmi Bey’in okulu için hazırladığımız derslerin birer kopyasını gönderdik. Dolmabahçe’yi son ziyaretimizde, üçüncü Lancaster okulunun burada kurulduğunu görünce çok şaşırıldık. Bununla Lancaster okulları yediye ulaşmış oldu. Bütün bu okullarla bağlantılı olarak Fransızca öğrenmek ve harita, kart vs. çizmek için açılan odaları saymıyorum” (Goodell, 1883: 165).

Üsküdar ve Dolmabahçe’deki kışlalarda eğitim gören, yaşları 12-20 arasındaki askeri talebelerin sayısı [Ekim 1833’de] 700 iken,⁶⁰ Mart 1834’te kışlalardaki yedi adet Lancaster okulunda 2000 Müslüman genç eğitim görmekteydi.⁶¹

⁶⁰ Extracts from Mr. Goodell (Ekim 1833). The Missionary Herald, Şubat 1834, 30, 54.

⁶¹ Annual Report: Constantinople. The Missionary Herald, Ocak 1835, 31, 7. Raporun ilgili metni şöyledir: “Şu an bu okullardaki eğitimin avantajlarından yararlanan Müslüman genç sayısı 2.000’den az değil. Dolmabahçe’deki bu üç okulda şu an 450 öğrenci öğrenim görmektedir. Bunların birçoğu, altı ay evvel

1835 yılına gelindiğinde Dolmabahçe okulu ikiye bölündü. Birinci kısım Lancaster okulu için düzenlenirken diğer kısım, tıpkı Üsküdar’daki gibi çizim pratiklerine uygun masalar ve değişik araç gereçlerle donatıldı. Yine burada tabii bilimler konularında konferanslar verilmesi öngörüldü. Sıradışı büyüklüğü, pencerelerinin çokluğu ve her yerin olağanüstü temizliği misyonerlerin çok dikkatini çekmişti.⁶² Aynı yıl “Türklerin 8 adet olan Lancaster okulları için Paniyotes Mr. Dwight’ın yazdığı coğrafya kitabını tercüme etmişti.”⁶³

Dwight ve Goodell, misafirleri Mr. Jackson, Mr. Pfander ve Rusya’daki Shosha misyonundan Mr. Sproemburg eşliğinde Azmi Bey’e uğradıkları bir gün (6 Haziran 1836) Azmi Bey onlara, faaliyette olan iki matbaa makinesi ile beş adet taşbaskı (lithographic) makinesini gösterdi. Gezdikleri [Üsküdar] Lancaster okulunda 250 öğrenci okuyordu. Ancak burası 300’den daha fazla öğrenciyi alacak kapasiteye sahipti. Muhteşem bir odada Sultan II. Mahmud’un portresi bulunuyordu. Ayrıca Azmi Bey’in kendi odası da büyük, şık tablolarla ve diğer araç gereçlerle donatılmıştı. Fransız ve Türk üstatların gözetiminde çizimle meşgul olan askeriye öğrencilerinin sayısı 100’den aşağı değildi. Kütüphane, değişik haritaların, modellerin ve araç gereçlerin adeta depolandığı bir yerdi. Hastane ise elli adet mükemmel yatağıyla hastalara rahatça hizmet veriyordu. Değişik odaların duvarlarına yazılar ve çizimler asılmıştı. Bunlardan bazıları adı geçen okullarda yapılmış, bazıları İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinden getirilmişti. Buradaki bir memur, Lancaster okullarının bir veya iki sene içerisinde halk kesimine de yaygınlaştırılacağını ümit ettiğini, ancak Türkiye’de her şeyin yavaş hareket ettiğini söyledi.⁶⁴

Lancaster okulları ileri gelen pek çok kimsenin ilgisini çekmişti. Örneğin Goodell, Halim Efendi adlı bir Müslüman hocadan bahsetmektedir. Türkçenin yanı sıra Rumca da bilen Halim Efendi, bu sistemi Türklerin kullanmasını arzu ettiğini, kaptan paşanın himaye etmesi halinde sistemin başarısız olmayacağını

alfabeden tek bir harf dahi bilmiyordu. Şimdi ise herhangi bir kitabı rahatlıkla okuyabiliyorlar. Üsküdar Kaymakamı Rifat Bey, hem burada, hem de kendi evinde yaptığımız sohbetlerde, kurumdaki bütün odaların bir gün [böyle bir] okula dönüştürülmesini ümit ettiğini söyledi. Biz de bu hislere en kalbi şekilde ‘amin’ dedik. Hakikaten de, girmemiz için önümüzde o kadar çok fayda kapısı açılmış, o kadar önemli bir etki ortaya çıkmış ki, bu ülkelerde yaşayan farklı insanların karakterlerine yeni bir etkiye bulunmamız nasip olacak gibi görünüyordu” (Goodell, 1883: 165).

⁶² Extracts from the Journal of the Mission. The Missionary Herald, Kasım 1836, 32, 424.

⁶³ Letter from Mr. Goodell (3 Mart 1835). The Missionary Herald, Kasım 1835, 31, 411.

⁶⁴ Extracts from the Journal of the Mission. The Missionary Herald, Nisan 1837, 33, 157; ABCFM Arşivi, Seri ABC, 16:9, Vol. 1, No. 120’den aktaran Kocabaşoğlu, 1991: 68.

söylemiştir.⁶⁵ Goodell da kendisine “dostum Mr. Eckford’a⁶⁶, bu konuyu gündeme getirmesini söylemeyi düşünüyorum” diye karşılık vermiştir [27 Nisan 1832] (Goodell, 1883: 137-138).

Goodell, Osmanlılar için açtıkları okulların birinden “Topkapı Sarayı duvarları arasında” diye söz etmektedir. Topkapı Sarayı’nı bizzat ziyaret eden Goodell, “Babü’s-Selam kapısından girmek, bu gizli ve büyüleyici mekanları gezip görmek” imtiyazını Azmi Bey’e borçlu olduğunu belirtir. Ayrıca orada gördüklerini, askeri eğitimi, atları, kışkıları raporunda ayrıntılı biçimde anlatır. Kesinlikle böyle bir teveccühü istemeyi akıllarından geçirmemişken Azmi Bey’in bunu kendi muvafakatıyla gerçekleştirmesi onu şaşırtmıştır.⁶⁷ Bu durumda yukarıda sekiz tane olduğu belirtilen okullardan birinin de Topkapı Sarayı civarında olduğu tahmin edilebilir.

Askeri Okullardaki Dersler, Kitaplar ve Uygulamalar

Lancaster sistemini Amerikalı misyonerlerden öğrenen Osmanlı askeri yetkilileri, kitap ve araç gereç temininde de onlardan hayli yardım görmüştür. Azmi Bey Kyrios Paniyotes’in ders hazırlarken kendisine yardım etmesi ricasında bulunmuştu. Rumcanın yanında Türkçe de bilen Paniyotes, bunun üzerine okulun bütün ilk ders metinlerini hazırladı.⁶⁸

Öte yandan misyonerler, Kilise Misyonerlik Cemiyeti tarafından Malta Matbaası’nda basılmış olan Arapça kitapları Osmanlı yetkililerine verdiler. Osmanlılardan âlim bir zat bunları tercüme etti. Bunlar arasındaki küçük bir coğrafya kitabı, “Osmanlıların, Türkiye’nin ve özellikle de İstanbul’un ötesini tasvir etmede yetersiz kaldıkları bir dönemde Mısır hakkında bilgi vermesi” bakımından Türkler için çok önemliydi. Bu konuda yazılmış başka bir İngilizce kitap var mı diye Azmi Bey Amerikalı misyonerlerin kütüphanesini araştırdı. Kendisine Malte Brun’un kitabını⁶⁹ takdim ettiler ve kaç sayfasının Türkiye ile

⁶⁵ Extracts from the Journal of Mr. Goodell. The Missionary Herald, Mart 1833, 28, 92.

⁶⁶ Henry Eckford (1775-1832), İskoçya doğumlu Amerikalı bir gemi mütehasssıdır. 1831’de İstanbul’a getirdiği “The United States” adlı korvet Osmanlı devlet adamları tarafından beğenilmiş ve satın alınmıştır. Daha sonra Halic/Aynalıkavak’ta Amerikan usulü bir tersane inşa edildi ve Eckford ekibiyle birlikte orada çalıştı. Ancak kısa süre sonra İstanbul’da öldü (Kurat, 1959: 19-20).

⁶⁷ Extracts from a Letter of Mr. Goodell, (28 Ocak 1834). The Missionary Herald. Haziran 1834, 30, 199. Kurat, misyoner Goodell’in yardımıyla Arnavutköy’de de bir askeri okul kurulduğundan bahsetmektedir (Kurat, 1859: 51). Ancak misyoner raporlarında böyle bir bilgi yer almamaktadır.

⁶⁸ Extracts from Mr. Goodell (Ekim 1833). The Missionary Herald. Şubat 1834, 30, 54.

⁶⁹ Malte M. Brun’un kitabının adı Universal Geography or A Description of All the Parts of the World’dur. Philadelphia’da 1832’de basılmış altı ciltlik bu eser, Osmanlı Devleti’nin çeşitli yörelerine dair kısa, basit

ilgili olduğunu gösterdiler. Ayrıca Dwight'ın, Malte Brun ve diğer yazarlardan derleyerek Ermenice bir coğrafya kitabı hazırladığını, bitirdiğinde Türkçeye de tercüme edeceklerini söylediler. Azmi Bey, bahsedilen kitapta yer alan Türkiye bölümünün ilk önce ve acilen hazırlanmasını rica etti. Bu rica üzerine Dwight, [Ermeniceye] çevirmekte olduğu eserin “Osmanlı İmparatorluğu” bölümüne atladı. Malte Brun'un yukarıda sözü edilen kitabından, *Modern Traveller* adlı başka bir kitaptan, misyoner seyir defterleri ve diğer bütün çalışmalardan aldığı bilgileri harmanlayarak bu bölgeyle ilgili güzel bir Ermenice eser hazırladı.⁷⁰ Hazırlanan kitabı Paniyotes Türkçeye tercüme etti.⁷¹ Daha sonraki yıllarda da misyonerlerin buna benzer kitap yardımları sürmüştür.⁷²

Askeri okulların ders müfredatı, ders araç gereçleri (kara tahta, çizim aletleri, haritalar) ve sınıf düzeni de tamamiyle Batılı tarzdaydı. Örneğin, Dolmabahçe'deki askeri okulda gerçekleştirilen bir imtihana (8 Eylül 1836) katılan misyonerleri Azmi Bey nezaketle karşılar. Üsküdar'daki okuldan gelmiş olan öğrenciler okuma, geometri ve aritmetikten imtihan edilirler. Çizim ve yazıdan da örnekler gösterirler. Öğretmenleri bir Türktür ve memlekette kendi mesleğinde temayüz etmiş birisidir. Misyonerler, kara tahtada geometri çalışmaya Dolmabahçe'deki öğrenciler kadar gönüllü olanlara hiçbir yerde rastlamadıklarını yazacaklardır.⁷³ Onları çalışırken, tebeşirle yazı yazarken seyreden misyonerlere göre genç askerler vakitlerini bu yeni tarza ayırmaktan son derece memnundurlar. William Goodell, “bu gelişmelere şahit olmaktan dolayı hayretler içerisindeyim” diyordu.⁷⁴ Yazar David Finnie'nin verdiği bilgiye göre bu okullardaki müfredat okuma, yazma, aritmetik, coğrafya, geometri, topografi, askeri muhabere ve astronomi derslerinden oluşuyordu (Finnie, 1967: 104).

Askeri okulda kullanılmak üzere çeşitli alet ve makineleri de misyonerler tedarik ediyor, nasıl kullanıldıklarını gösteriyorlardı. Birgün Goodell'in okulunu ve araç gereçleri incelemek üzere gelen devrin Üsküdar paşası ve maiyetindeki-

bilgilerden derlenmiştir. Yazar buraları bizzat gezmiştir. Osmanlı Devleti'nin yer aldığı kısım 315-380 sayfa arasında. Dolayısıyla abartıldığı kadar mühim bilgileri ihtiva etmemektedir.

⁷⁰ Extracts from Mr. Goodell (Ekim 1833). The Missionary Herald, Şubat 1834, 30, 55.

⁷¹ Letter from Mr. Goodell (3 Mart 1835). The Missionary Herald, Kasım 1835, 31, 411.

⁷² Örneğin, misyoner Homes, Kilise Misyonerlik Cemiyeti'nden Mr. Jetter'in getirdiği kitapları almış, Azmi Bey'e giderek bunları takdim etmişti. Ayrıca matbaanın kullanılmasında yardımcı olması için litografi hakkındaki bir eseri de hediye etmişti. Azmi Bey ona küçük bir hediyeyle mukabele etmişti. Journal of the Mission. The Missionary Herald, Nisan 1837, 33, 159.

⁷³ Extracts from the Journal of the Mission. The Missionary Herald, Mayıs 1837, 33, 200.

⁷⁴ Extracts from Mr. Goodell (Ekim 1833). The Missionary Herald, Şubat 1834, 30, 54.

ler orada dört saat kaldılar. Dwight'ın hava pompasıyla yaptığı deneylerden pek memnun kalmışlardı. Basit izahları bile adeta bir prensip gibi dinliyorlardı.⁷⁵

Ahmet [Fevzi] Paşa Dolmabahçe okulunu defalarca ziyaret etmiş, oradaki küreleri, güneş sistemi modellerini ve diğer yardımcı aletleri görünce memnuniyetini belirtmişti.⁷⁶ Misyonerler, Amerika'dan getirdikleri ve üzeri tamamiyle Türkçe yazılmış olan bir küreyi Üsküdar Kışlası'na hediye ettiler. Ancak Osmanlıların tanımadıkları ve kullanmayı bilmedikleri pek çok araç gereç bulunuyordu. Soru sormak ve gerekli kitapları istemek üzere sık sık ziyarete gelen Türk idarecilerin bu halleri misyoner raporlarına şöyle yansımıştı:

“Onlar bizim her şeyi bildiğimizi zannediyorlar. Bir elektrik makinesi bozulsa tamiri için bize başvuruyorlar. Bir posta yolu inşa edilse, en iyi metodun hangisi olduğunu sormak üzere bize geliyorlar. Bir vapur inşa edilmiş diyelim, motorlarını çalıştırmayı öğretmemiz için bize geliyorlar. Biz de her daim kendimizi onlara yardıma hazır tutuyoruz. Kimi zaman da bilmediğimizi söylemeye mecbur kalıyoruz.”⁷⁷

Misyonerlere göre Türkler, o kadar az şey biliyorlardı ki, harita üzerinde dağları belirtmenin en iyi yolunu, kırılan bir açılışın tamirini dahi yabancılara soruyorlardı.⁷⁸ Osmanlıların az şey bildiklerine dair başlarından geçen şu hadise konuyu etraflıca ortaya koymaktadır:

“Anlatacağımız, Türklerin ne kadar da az şey bildiklerini ve bizim hakkımızda hüküm vermede ne kadar kifayetsiz kaldıklarını gösterecektir. Üsküdar'daki kışlalarda harita uzmanlığı ve matematik öğretmenliği yapan bir Avrupalıya bir şehir planı sipariş edilmişti. Planı inceleyen Türk yetkililerden biri, ‘benim evim nerede?’ diye sordu. ‘İşte burada’ diye cevap verdi uzman, harita üzerinde küçük bir figürü işaret ederek. Bu sefer bir başkası, ‘benimki nerede?’ diye sordu. ‘Burada’ şeklindeydi cevap. ‘Fakat siz burada hiç ev yapmamışsınız. Bunlar sadece kapkara meydanlar. Niçin bakınca evlerimizi tanıyamıyoruz?’ diye itiraz ettiler. ‘Beyefendi, ben bir ev ya da manzara ressamı değilim. İstendiği üzere Üsküdar'ın bir haritasını yaptım. Eğer sizler, evlerinizin çizimini istiyorsanız bir ressam tutmalısınız, bir harita uzmanı değil.’ Bunu anlayıp anlamadıkları meçhul.

⁷⁵ Extracts from the Journal of Mr. Goodell. The Missionary Herald, Ağustos 1836, 32, 280.

⁷⁶ Extracts from Mr. Goodell (Ekim 1833). The Missionary Herald, Şubat 1834, 30, 54.

⁷⁷ Extracts from the Journal of the Mission. The Missionary Herald, Kasım 1836, 32, 424.

⁷⁸ Extracts from the Journal of the Mission. The Missionary Herald, Aralık 1836, 32, 449.

Zavallı uzman bu işi derhal bıraktı.”⁷⁹

Azmi Bey de bu gibi teknik konulara yabancı kalınmasını “bilgisizlik” olarak niteliyordu. Osmanlı bilgi anlayışındaki bu mahiyet değişikliğini, Üsküdar’daki Lancaster okulunun açılış günü öğrencilere yaptığı konuşmayla gözler önüne seriyordu:

“Padişahımız Sultan Mahmud Hazretleri sizin iyiliğinizi arzu etmektedir. Bu okulların ona hiçbir faydası yoktur. Bunları sizin faydalanmanız için kurdu. Sizler imparatorluğun değişik yörelerinden geliyorsunuz; hayatınızın baharındasınız. Şu an bilgi ve hikmet sahibi olma gücünüz var. Eski Müslüman okullarında [medrese] öğretilen hiçbir değerli şey yok. İnsanlar orada eşek oluyorlar, burada ise eşekler insan oluyor. Göğsümün üzerinde gördüğünüz rütbe nişanı, bana Padişahımız tarafından verildi. Yarın geri alabilir ve ben diğer adamlar gibi sıradan bir kişi olurum. Fakat edindiğim bilgiyi benden söktüp alamaz. Her yerde rastladığınız o büyük yangınlar bilgiyi yakamaz, seller boğamaz, fırtınalar alıp götüremez. Bu yüzden bilgi, sahip olabileceğiniz en değerli hazinedir.”⁸⁰

Bu sistemin akıbeti konusunda yerli ve yabancı kaynaklarda açık bilgiler verildiği söylenemez. Osmanlı askeri yetkilileriyle Amerikalı misyonerlerin 1832-1840 arasındaki yoğun ilişkileri, nedense bu tarihten sonra aniden kesilmekte, misyoner raporlarında geniş yer bulan bu başarılı ilişkilerin mimarları hakkında 1840 sonrası tek bir kelimeye dahi rastlanmamaktadır. Aynı şekilde misyoner hatıra kitaplarında da bu tarihten sonrası yoktur, dahası atıf dahi sözü konusu değildir. Aynı kanaati A. Nimet Kurat da paylaşmakta ve konuyu şöyle bağlamaktadır: “Goodell’in tavsiye ve yardımıyla Beşiktaş, Arnavutköy ve Üsküdar’da açılan askeri okullar hakkında fazla bir şey bilinmiyorsa da, bu okullar ‘modernleşme’ yolunda ilk deneme okulları olsa gerektir” (Kurat, 1959: 51).

Acil subay yetiştirme ihtiyacı üzerine açılan bu okullarda daha kapsamlı ve kalıcı bir düzenleme yapılması kaçınılmazdı. Zira Lancaster sistemi, Batı dünyasında olduğu gibi bir geçiş dönemi sistemiydi. Uzun vadede yavaş seyreliyordu. Yeterli öğretmen ve imkânlar sağlandığında kendiliğinden ortadan kalkıyordu. Nitekim 1836 yılında harp okulu nazırlığına getirilen Selim Satı Paşa Mekteb-i Harbiye’de çok yönlü bir ıslahat gerçekleştirmiş, dersleri yeni-

den düzenlemiş, her derse devrin ehliyetli hocalarını tayin etmiştir (Harp Okulu Tarihçesi, 1946: 10-12).⁸¹ Dolayısıyla Lancaster sisteminin böyle bir ıslahat sonucu ortadan kalkmış olabileceğini söylemek yanlış olmasa gerektir.

Sonuç

İngiltere’de sanayi kesiminin artan işgücü ihtiyacına binaen fakir çocuklarının bu iş gücüne hızla katılmasını sağlamak amacıyla ortaya çıkarılan, daha çok atelye tarzı sınıflarda tatbik edilen Lancaster öğretim sistemi, zaman içerisinde Osmanlı-Amerika ilişkilerinin eğitim bölümünü teşkil eden ana başlıklarından biri haline gelmiştir.

Lancaster öğretim sistemi, bir öğretmenin ileri seviyedeki kabiliyetli birkaç [monitör] öğrencisine, öğretim tekniklerinin yanı sıra, küçüklere verilecek dersleri öğretmesi, monitör öğrencilerin de küçük öğrencilere bunları gruplar halinde aktarması şeklinde özetlenebilir. Bu yolla bir öğretmenin bir anda beş yüzden fazla öğrenciye dersini aktarması mümkün olmaktadır. Daha çok teknik konuların öğretilmesine elverişli olan bu sistem, İskoçyalı din adamı Andrew Bell tarafından ihdas edilmiş, İngiliz eğitimci Joseph Lancaster tarafından da geliştirilmiştir. Daha sonra Amerika, Venezuela, Hindistan gibi ülkelere yayılmış, 1831’den sonra da Amerikalı misyonerler eliyle Osmanlı topraklarına getirilmiştir.

Önce Rum okullarında, daha sonra da Ermeni okullarında uygulanan bu sistemin felsefesi, misyonerlerin muhataplarına en ekonomik yolla okumayı ve basit dinî temel bilgileri öğretmekte kullanmaları neticesinde, aslından değişik bir karakterde kendisini göstermiştir. Misyonerlerin Rum ve Ermeni okullarında başarıyla uyguladıkları bu sistem, 1834’lerde Osmanlı askeri yetkililerinin dikkatini çekmiştir. Yenileşme hareketlerinin yaşandığı bu sahada askeriye ait modern araç gereçlerin kullanılması ve Batılı tarzda eğitim öğretim yapılması adına Selimiye ve Maçka kışlalarındaki sıbyan bölüklerinde bu metotla binlerle ifade edilen sayıda öğrenci yetiştirilmiştir. Ahmed Fevzi Paşa ve Alay Emini Azmi Bey’in gayretleriyle modern araçların kullanımı ve harita yapımı gibi konular bugünkü sınıf ortamında öğrenciye aktarılmıştır. Bu konuda Amerikalı misyonerler William Goodell ve Henry G. O. Dwight ile dönemin Ame-

⁷⁹ Extracts from the Journal of the Mission. The Missionary Herald, Aralık 1836, 32, 449.

⁸⁰ Extracts from Mr. Goodell (Ekim 1833). The Missionary Herald, Şubat 1834, 30, 54.

⁸¹ Yeni düzenleme esnasında Mekteb-i Harbiye için Avrupa’dan getirilecek aletlerin ve diğer gerekli araçların nakline dair BOA. Hatt-ı Humayûn, No: 1172/46385 ve BOA. Hatt-ı Humayûn, No: 1173/46425-A, 1253 (1837)’ye bakılabilir.

rika maslahatgüzarı David Porter ile işbirliği yapılmıştır. Böylece 1830'larda başlayan siyasi yakınlaşma eğitim alanında da devam etmiş, Osmanlı eğitim anlayışı Amerikan tesiri altına o tarihlerden itibaren girmeye başlamıştır. Ancak bu sistemin Osmanlı'daki uygulaması sadece askeri alanla sınırlı kalmıştır.

Kaynakça

- “Ahmed Fevzi Paşa” (1999). *Osmanlılar Ansiklopedisi* (vol:1) İstanbul: YKY Yayınları.
- “İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası”, (1993). *Ana Britannica*, 11, 558. İstanbul: Ana Yayıncılık
- “Joseph Lancaster”, (1993). *Ana Britannica*, 14, 267-268. İstanbul: Ana Yayıncılık.
- “Joseph Lancaster”, www.1911encyclopedia.org/Joseph_Lancaster+tr adresinden 11. 07. 2008 tarihinde alınmıştır.
- “Lancaster System”, (1993). *Ana Britannica*, 14, ss.233. İstanbul: Ana Yayıncılık.
- “Lancaster System”, (1968). *The American People Encyclopedia* (vol:11, ss.233). New York.
- Açıkses, E. (2003). *Amerikalıların Harput'taki misyonerlik faaliyetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Akyüz, Y. (1997). *Türk eğitim tarihi*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Alan, G. (2002). *Merzifon Amerikan Koleji ve Anadolu'daki etkileri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anderson, R. (1872). *History of the missions of the American Board of Commissioners For Foreign Missions to the oriental churches*, Boston: Congregational Publishing Society.
- Andrew Bell System. www.spartacus.schoolnet.co.uk/EDbell adresinden 23.06.2007 tarihinde alınmıştır.
- Arpee, L. (1946). *A century of Armenian Protestantism (1846-1946)*. New York: Princeton University Press.
- Augustinos, G., (1997). *Küçük Asya Rumları* (çev. D. Evcı). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Balcioğlu, M., & Kurtcephe, İ. (1991). *Kara Harp Okulu tarihi*. Ankara: Kara Harp Okulu Matbaası.

- Barber, John W. (1851). *Patmos and the seven churches of Asia Minor* (compiled principally from the journals of Josiah Brewer). Connecticut: Bradley and Peck.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Humayûn, No: 1172/46385, 1253 (1837).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA), Hatt-ı Humayûn, No: 1173/46425-A, 1253 (1837).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA), Hatt-ı Humayûn, No: 1186/46761-Ç, 1251 (1835).
- Benlisoy, F., & Benlisoy, S. (2000). Nevşehir Mektepleri. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 74, 24-33.
- Danacıoğlu, E. (1993). *Osmanlı Anadolu'su'nda Anglo-Sakson (Protestan) misyoner faaliyetleri (1816-1856)*. Yayınlanmamış doktora tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Dünden bugüne Kuleli Askeri Lisesi, (2007), İstanbul: Kuleli Askeri Lisesi Matbaası.
- Dwight, H. O., Allen, H., & Bliss, E. M. (1904). Church of Missionary Society. *The Encyclopedia of missions*. New York: Funk and Wagnalls Company.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye maarif tarihi*, c.1,2. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım.
- Ergün, M., & Duman, T. (1996). XIX. yüzyılda Osmanlı askeri okullarının ders programları ve ders kitapları. *Yeni Türkiye Dergisi*, 7, 496-511.
- Finnie, D. H. (1967). *Pioneers east, American experience in the middle east*. Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press.
- Goodell, W. (1883). *Forty years in the Turkish Empire*. New York: Robert Carter Press.
- Great Britain, Improvements in Education. (1808). *The Panoplist*, 1, 43. Congregational Churches Periodicals.
- Harp Okulu Tarihçesi (1834-1945), (1946). Ankara: Harp Okulu Matbaası.
- Hartley, J. (1831). *Researches in Greece and the Levant*. Seeley and Sons Publishing: Londra.
- Kiskira, K. P. (1999). *XIX. yüzyılın çokuluslu İstanbul'unda Amerikan misyonerleri. Pinelopi Stathis (Ed), 19. yüzyılın İstanbul'unda gayrimüslimler* (çev. Foti & Stefo Benlisoy) içinde (65-67). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. (1991). *Anadolu'daki Amerika*. İstanbul: ARBA Yayınları.
- Kuleli Askeri Lisesi Tarihi (1985). İstanbul: Kuleli Askeri Lisesi Matbaası.
- Kurat, A. N. (1959). *Türk Amerikan münasebetlerine kısa bir bakış (1800-1959)*. Ankara: Doğu Matbaası.

- Mehmed Es'ad (1310). *Mir 'ât-ı Mekteb-i Hayriyye*. İstanbul: Şirket-i Mürebbiye Matbaası.
- Monroe, P. (1910). *Brief course in the hisyory of education*. New York: Macmillan Press.
- Saydam, A. (2006). Namık Paşa. DİA, c.22. İstanbul: TDV Yayınları.
- Sinaplı, A. N. (1987). *Şeyhü'l vüzera Serasker Mehmed Namık Paşa*. İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Spring, J. (1986). *The American school (1642-1985)*. New York: Longman Press.
- Stone, F. A. (1984). *Academies for Anatolia: A study of the rationale, program and impact of the educational institutions sponsorod by the American Board in Turkey (1830-1980)*. Lanham-Maryland: University Press of America.
- Şirin, V. (2002). *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusu ve seraskerlik*. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.
- The New York African Free School Collection, learn about AFS history. <https://www.nyhistory.org/web/afs/history/curriculum.html> adresinden 01. 10. 2007 tarihinde alınmıştır.

THE MISSIONARY HERALD SERİSİ

- Adger, J. B. (1836). Extracts from the journal of Mr. Adger. *The Missionary Herald*, 32, 167-169.
- Adger, J. B. (1839). Journal of Mr. Adger, on a tour in Asia Minor. *The Missionary Herald*, 35, 225-238.
- Annual Report: Constantinople. (1835). *The Missionary Herald*, 31, 7-10.
- Annual Report: Mission to Constantinople. (1836). *The Missionary Herald*, 32, 6-8.
- Dwight, H. O. (1835). Extracts from the journal Mr. Dwight in Roomelia. *The Missionary Herald*, 31, 169-172.
- Dwight, H. O., (1834). Letter from Mr. Dwight (10 Ağustos 1833). *The Missionary Herald*, 30, 249-250.
- Extracts from the journal of the Mission, (Aralık 1836). *The Missionary Herald*, 32, 41-48.
- Extracts from the journal of the Mission, (Kasım 1836). *The Missionary Herald*, 32, 424-426.
- Extracts from the journal of the Mission, (Mayıs 1837). *The Missionary Herald*, 33, 197-202.
- Extracts from the journal of the Mission, (Nisan 1837). *The Missionary Herald*, 33, 153-160.
- Fisk, P. (1823). Extracts from Mr. Fisk's communications, *The Missionary Herald*, 19, 110-114.

- Fisk, P. (1823). Palestine Mission. *The Missionary Herald*, 19, 137-143.
- Goodell, W. (1832). Extracts from the journal of Mr. Goodell I. *The Missionary Herald*, 37, 214-217.
- Goodell, W. (1832). Extracts from the journal of Mr. Goodell II. *The Missionary Herald*, 37, 244-247.
- Goodell, W. (1832). Extracts from the journal of Mr. Goodell III. *The Missionary Herald*, 28, 326-328.
- Goodell, W. (1832). Extracts from the letter of Mr. Goodell at Büyükdere (21 Kasım 1831). *The Missionary Herald*, 28, 151-153.
- Goodell, W. (1833). Extracts from Mr. Goodell's journal of a tour over land to Broosa I. *The Missionary Herald*, 28, 122-129.
- Goodell, W. (1833). Extracts from Mr. Goodell's journal of a tour over land to Broosa II". *The Missionary Herald*, 28, 152-161.
- Goodell, W. (1833). Extracts from the journal of Mr. Goodell, *The Missionary Herald*, 28, 90-94.
- Goodell, W. (1834). Extracts from a letter of Mr. Goodell (28 Ocak 1834). *The Missionary Herald*, 30, 199-201.
- Goodell, W. (1834). Extracts from Mr. Goodell (Ekim 1833). *The Missionary Herald*, 30, 53-55.
- Goodell, W. (1834). Letter from Mr. Goodell (1 Şubat 1834). *The Missionary Herald*, 30, 365-366.
- Goodell, W. (1835). Letter from Mr. Goodell (3 Mart 1835). *The Missionary Herald*, 31, 410-413.
- Goodell, W. (1836). Extracts from the journal of Mr. Goodell. *The Missionary Herald*, 32, 273-282.
- Goodell, W. (1839). Journal of Mr. Goodell at Constantinople. *The Missionary Herald*, 35, 95-99.
- Goodell, W.-Dwight, H. O. (1832). Joint communication from Mr. Goodell and Mr. Dwight (Büyükdere, 2 Haziran 1832). *The Missionary Herald*, 27, 396-398.
- Goodell, W.-Dwight, H. O. (1836). Religious Inquiry and The Reform Among The Armenians. *The Missionary Herald*, 32, 41-46.
- Intelligent From American Missionaries From Native Schools at Bombay, (1818). *The Missionary Herald*, 4, 558-560.
- Johnston, T. P. (1837). Journal of Mr. Johnston and Mr. Powers. *The Missionary Herald*, 33, 253-255.
- Mission to Constantinople, (1838). *The Missionary Herald*, 34, 5-6.
- Mr. Leyburn, (1841). Letter from Mr. Leyburn at Aeropolis (31 Ağustos 1840). *The Missionary Herald*, 37, 112-114.

- Parsons, L. (1822). Journal of the Mr. Parsons, from the time when he left Jerusalem. *The Missionary Herald*, 18, 214-218.
- Parsons, L. & Fisk, P. (1821). Journal of Mr. Parsons and Mr. Fisk. *The Missionary Herald*, 17, 273-278.
- Pratt, A. T. (1859). Letter from Dr. Pratt 10 (Eylül 1859). *The Missionary Herald*, 55, 367-368.
- Progress of Education in Greece, (1831). *The Missionary Herald*, 27, 39-41.
- Riggs, H. (1843). Letter from Mr. Riggs (20 Eylül 1842). *The Missionary Herald*, 39, 97-100.
- Schneider, B. (1839). Journal of Mr. Schneider, on a tour among the villages near Broosa. *The Missionary Herald*, 35, 175-178.
- Smith, E. (1830). Deficiency of school-books in the Levant. *The Missionary Herald*, 26, 78-82.
- Dwight, H. O. (1894). A Chapter of Mission History in Turkey. *The Missionary Herald*, 90, 397-398.
- Van Lennep, H. J. (1852). Journal of Mr. Van Lennep, *The Missionary Herald*, 48, 174-177.

Lancasterian Educational System in Line of England-America-Ottoman Empire

Ayşe Aksu*

Abstract - Lancasterian educational method was used to provide a good training widely for poor children in England and North America. In the early 19th century the system was discovered by Dr. Andrew Bell, who Scottish clergyman, while he was in charge of an orphanage of untouchable children in colonial Madras, India. He has named this system “mutual instruction”, and introduced in his An Experiment in Education.

Joseph Lancaster, one of the young teachers of Borough School in London, has developed Bell System, and named “monitorial system”, but it was called Lancasterian Method commonly. His Improvements in Education as It Respect the Industrious Classes of the Community described this method in detail, including his efforts to encourage and train his best students to become schoolmasters. Lancasterian system, in which more advanced students taught less advanced ones, enabling a small number of adult masters to educate large numbers of students at low cost in basic and often advanced skills. The aim was to provide qualified employees to the field of industry in virtue of necessity.

Lancasterian schools, has been applied to Ottoman Empire by American missionaries. But they used this school system to teach reading fastly for body that they would be Evangelized. When William Goodell’s missionary task has been transplanted from Beirut to Istanbul on the part of American Board, he has begun exercised it in Greek schools, in 1831. His cause of appointment was being a missionary for Armenians, and he decided to open Lancasterian schools for them. But they were inadequate for

* Marmara University Institute of Social Sciences Department of Religious Education Doctorate Student

Address for correspondence - Marmara University Institute of Social Sciences, Ressam Namık İsmail Sok. No:1 34180, Bahçelievler- Istanbul/Turkey. **E-Mail:** ayse_aksu07@yahoo.com

such schools. The Greek community, however, has been made acquainted with this system, and it has come into used some regions where lived Greeks, since early 19th century. Thus it was easy to find apparatus, schoolbooks and reading cards prepared in Greek. Mr. Goodell has established total four Lancasterian school in Büyükdere, Ortaköy, Yeniköy and Beyoğlu in 1831. Yet, Greek clergymen has opposed to missionaries for reason to be grafted to student in these schools. American missionaries, in that case, has canalised to open Lancasterian schools for Armenians.

As stated above, the Armenians has not familiar to this method. So, the first step was to preparing books that identified Lancasterian system, and apparatus and reading cards in Armenian. At this stage their assistants were Senekerim Der Minasyan ve Hohannes Der Sahakyan, who native Protestant, and teachers in a Armenian school. The first, has became headmaster a Lancaster school in Pera; the later in Bursa. The Armenians has appropriated this sytem any more in comparison with Greeks; so that, when the Armenian clergymen inaugurated excommunicating and anathemas in 1836s, they has'nt back down / abandoned from Protestantism and their schools.

Already at this turbulent era Greeks has complained missionaries to Sublime Porte on the school system. But this appeal has conduced the Ottoman officials toward made acquainted with Lancasterian system. Mekteb-i Harbiye (Turkish Military Academy), and its Sıbyan Bölükleri (Sıbyan companies) just then has been established. Ahmed Fevzi Paşa who responsible for founding Sıbyan Bölükleri, and Binbaşı Azmi Bey has gone to American Lancasterian school at Arnavutköy. They have decided to use this system in Ottoman military schools, and offered cooparation with American missionaries. Azmi Bey was so interested in this method that he has gone to England to investigate in site by the aid of missionaries in 1835. Besides him, Mehmed Namık Paşa, in charge of Selimiye Kışlası, and Serasker Mehmed Hüsrev Paşa has efforted to adapt it to military schools too.

A Greek teacher, and an Armenian teacher Kyrios Paniyotes has been tasked with adaptation the system into Turkish. They also have prepared schoolbooks, reading cards etc. in Turkish. In this way, according to reports of missionaries, seven Lancasterian schools established in Mekteb-i Harbiye. The number of military Muslim students, who were avarage age 12-20 were 700 in October 1833, 2000 in March 1834. American missionaries visited occasionally these school himself, and found them very successful. This system that have been praised both Ottoman authorities and military officials, abolished to use after Selim Satı Paşa's appointment to reform in Mekteb-i Harbiye in 1836.

As a result, it is a common fact that the modernization at the Ottoman military schools played a pioneer role in the modernization process of Ottomon educational institutions. Lancasterian education method derived from the West was exerted effectively at the initial phase of Mekteb-i Harbiye which is established by using Western educational methods. In our local sources, even in Mir'at-ı Mekteb-i Harbiyye that source text about this matter and Ottoman records, there may be found rudimentary knowledge about the Lancasterian system without citing its name and mentioning the contribution of American missionary. Yet, this subject matter is set forth in all of its aspects in the missionary reports in Missionary Herald. The purpose of this article is to display, on the basis of missionary reports, both the place of Lancasterian system at the Ottoman military foundations and the corporation of the Ottoman officials with the American missionaries especially at the stage of introducing this system. In this article, missionary reports will be handled as a main texts and local sources will be placed as footnotes. Thanks to all of this above mentioned, in this article we endeavour to bring out evidently the reflection of this subject in the foreign literature about this system.

Key Words- Lancasterian system, American Board, William Goodell, Protestant missionary, Greek schools, Armenian schools, Ottoman military schools, Mekteb-i Harbiye, Ottoman westernization.